

ŠOTORSKA KNJIŽNICA

SEPTEMBER

VSEBINA

Številka 14

A. Tolstoj: KNEZ SEREBRJANI	Str. 241
Jaroslav Š.: RAZBURLJIV PRIZOR... ..	„ 270
SLOVENSKI MOŽJE	„ 271

Urejuje: **IVAN UČENIKOV**

ISTRA

KOROTAN

TRST

GORICA

SREDNJI VZHOD

ZALOŽIL IN IZDAL JUGOSLOVANSKI ODBOR IZ ITALIJE

Aleksej A. Tolstoj

Knez Serebrjani

(6. NADALJEVANJE)

"Dajte mu orožje!" je rekel. "Bom videl, kako se zna biti."

Dali so Mitki popolno opravo; a naj se je še tako trudil, ni mogel zlesti v rokave oklepa in šlem je bil tako majhen za njegovo glavo, da mu je stal čisto na temenu.

V taki opravi se je Mitka že ves zmešan obračal zdaj na desno zdaj na levo, ker je še vedno upal, da najde goslarja in ga vpraša, kaj naj stori.

Car ga je gledal in se glasno smejal. Njegov zgled so najprej posneli opričniki, potem pa vsi gledalci.

"Kaj pa se režete?" je rekel Mitka z nejevoljo. "Tudi brez vašega klobuka in brez železne srajce se lotim tegale!"

Pokazal je s prstom Homjaka in pričel vleči oklep s sebe.

Razlegel se je vnovič krohot.

"S čim se boš torej bil?" je vprašal bojar.

Mitka se je popraskal za ušesi.

"Ali nimate krepelca?" je vprašal zategnjeno in se obrnil k opričnikom.

"Kakšno budalo pa je to?" so zavpili. "Odkod se je pa vzel? Kdo pa ga je pehnil sem noter?... Ali misliš, gumpec, da se mi po kmečko bijemo s krepelci?"

A Ivan Vasiljevič se je zabaval nad Mitkino vnanjostjo in ni dovolil, da bi ga prepodili.

"Dajte mu krepelce!" je rekel. "Naj se bije, kakor ve in zna!"

Homjak se je čutil razžaljenega.

"Gosudar, ne pusti, da bi mužik sramoto delal tvojemu slugi!" je vzkriknil. "pošteno služim tvoji carski milosti pri opričnikih in svoje žive dni se še nisem bil s krepelcem!"

A car je bil vesele volje.

"Ti se bij s sabljo," je rekel, "dečak pa naj se bije po svoje.... Dajte mu krepelce. Bomo videli kako se mužik postavi za Morozova."

Prinesli so nekoliko krepelcev.

Mitka je počasi vzel v roko drugo za drugim, si vsako ogledal; ko si je bil ogledal vsa, se je obrnil naravnost k carju.

"Ali ni nobenega debelejšega?" je rekel z medlim glasom in vprašaje gledal Ivanu Vasiljeviču v oči.

"Prinesite mu oje!" je rekel car, že v naprej veseleč se prizora, ki ga je čakal.

Kmalu je Mitka res imel v rokah težko oje, katero so bili opričniki za šalo vzeli z voza, ki je stal na trgu.

"Ali ti je ta všeč?" je vprašal car.

"Ta pa, ta!" je odgovoril Mitka. "Hvala, ta pa že bo!"

In je prijel oje za en konec in za poskušnjo tako silno zamahnil z njim po zraku, da je kar veter zapihal naokrog in se je dvignil prah, kakor da bi ga vihra vzdignila.

"Poglej ga, vraga!" so rekli opričniki in se spogledali.

Car se je obrnil k Homjaku.

"Postavi se!" je rekel zapovedujoče in pristavil z nasmehom: "Bom videl, kako se boš izogibal kmečkemu krepelcu!"

Mitka si je bil medtem zavihal rokave, pljunil na obe roki, zgrabil z njima oje in gledajoč na Homjaka potresoval z njim. Bojazljivost mu je prešla.

"No, ali se ne boš postavil?" je rekel odločno. "Jaz te naučim neveste krasti!"

Položaj Homjakova je bil vpricho nenavadnega orožja in nezaslišane Mitkine moči dosti težaven, gledalci pa so se že očitvidno nagibali na dečakovo stran in so se že pričeli posmehovati Homjaku.

Konjarjeva zadrega je carja veselila. Gledal je na bodoči boj s prav tako radovednostjo, kakor so jo v njem vzbujale predstave burkežev ali gonja na medvede.

"Začnita boj!" je rekel, ko je videl, da Homjak omahuje.

Sedaj je Mitka oje dvignil nad glavo, ga pričel sukati in se je skokoma približeval Homjaku.

Zaman je poskušal Homjak ujeti trenutek, da bi dosegel Mitko s sabljo. Moral je samo spretno odskakovati in se izogibati ojesu, ki je pisalo ogromne kroge okrog Mitke in ga delalo nedosegljivega.

Na veliko veselje gledalcev in nemajhno zabavo carja se je pričel Homjak umikati; mislil je samo še na svojo rešitev; a Mitka je kar naprej z medvedjo okretnostjo poskakoval proti njemu in oje je kakor vihar bučalo nad njegovo glavo.

"Te bom že naučil neveste krasti!" je rekel, razvnamajoč se čedalje bolj in skušal Homjaka zadeti po glavi, po nogah ali kamor bi že padlo.

Naklonjenost gledalcev Mitki se je pojavljala z odobravalnimi vzkliki in je nazadnje prešla v navdušenje.

"Tako je prav!" je kričal narod, ki je pozabil na carjevo prisostnost. "Le pošteno ga daj! To je dečko! Potegni se za Morozova, brani pravico!"

A Mitka ni mislil na Morozova.

"Te bom že naučil neveste krasti!" je kričal, sukal nad sabo oje in zasledoval Homjaka, ki se mu je umikal na vse strani.

Nekolikrat so morali opričniki, stoječi ob verigi, počeniti na tla, da se izognejo gotovi smrti, ko jim je oje buče krožilo nad glavami.

Naenkrat se je zaslíšal zamolkel udar, Homjak pa je zadet v bok, odletel za nekaj sežnjev v stran, padel na tla in razprostrl roke.

Po trgu se je razleglo veselo vpitje.

Mitka se je takoj vrgel na Homjaka in ga pričel daviti.

"Dosti, dosti!" so zakričali opričniki in Maljuta se je hitro nagnil k Ivanu Vasiljeviču in mu rekel vidno vznemirjen :

Gosudar, ukaži naj potegnejo proč tega satana! Homjak je najboljši človek v vsej opričnini!"

"Potegnite ga proč, za noge, tepca!" je zakričal car. "Polijte ga z vodo, a pustite ga živega!"

Siloma se je posrečilo opričnikom odtrgati Mitko od Homjaka, ki pa so ga vzdignili že mrtvega. Ko se je splošna pozornost obrnila na njegov posineli obraz, se je poleg Mitke prikazal vladimirski goslar, ga potegnill za suknjo in mu šepetaje rekel:

"Pojdi za mano, gumpec! Odnese glavo!"

In izginila sta v množici ljudstva.

32. SVETINJA VJAZEMSKEGA

Ivan Vasiljevič je ukazal poklicati Morozova.

Trg je vnovič utihnil. Vsi so s pričakovanjem pritajili dihanje in uprli oči v carja.

"Bojar Družina!" je rekel car slovesno in vstal s svojega sedeža. "Božja sodba te je očistila pred mano. Gospod Bog je s pogubo tvojega nasprotnika pokazal tvojo pravico, tudi jaz ti ne odrečem svoje milosti. Ne hodi iz Slobode, dokler ti ne ukažem. A to," je mračno nadaljeval Ivan, "je šele polovica. Sodba nas še čaka. Pripeljite Vjazemskega."

Ko se je pojavil knez Afanazij Ivanovič, ga je car dolgo gledal z nepisnim pogledom.

"Afonja," je rekel nazadnje; "znano ti je, da vedno trdno vztrajam pri svoji besedi. Odločil sem, da tisti, ki sam ali po svojem borcu podleže v boju, zapade smrti. Tvoj borec je podlegel, Afonja!"

"Nič zato, je rekel Vjazemski odločno, "ukaži mi odsekati glavo, gosudar!"

Strašen usmev je kakor kača zaigral Ivanu Vasiljeviču okrog ust.

"Samo glavo odsekati?" je rekel zlobno "Ali misliš, da ti dam samo glavo odsekati? To bi bilo, ko bi te kaznoval samo za Morozova, a ti imaš na sebi še drugo krivdo in še drugo brezbožnost... Maljuta, daj sem njegovo svetinjo!"

Maljuta mu je izročil vrvico, ki jo je bil Vjazemski vrgel proč, Ivan pa jo je prijel za konec.

"Kaj pa je to?" je rekel in strastno gledal Vjazemskemu v oči.

Knez je hotel odgovoriti, a car mu ni dal časa.

"Rob zvijačni," je rekel z groznim glasom in navzočim je kri zledela v žilah. "Rob zvijačni! Približal sem te svojemu prestolu; povišal sem te in obsipal z milostmi, a kaj si storil ti? V svojem smradnem srcu si sklenil kakor gad uničiti mene, svojega carja, in mi hotel zavdati s čaranjem in zato, kajne, si se izprosil v opričnino? Kaj je opričnina?" je nadaljeval Ivan, se oziral okrog in povzdignil glas, da bi ga lahko slišalo vse ljudstvo. "Kakor gospodar vinograda sem postavljen od Gospoda Boga nad svoj narod, da obdelujem svoj vinograd. Moji bojarji, duma in svetovalci pa mi niso hoteli pomagati in so me hoteli pogubiti; zato sem jim vzel svoj vinograd in ga izročil drugim delavcem. In to je opričnina. Tisti, ki sem jih povabil na ženitnino, niso prišli, jaz pa sem poslal na trge in križpotja in jih ukazal poklicati toliko, kolikor se jih dobi. In to je zopet opričnina! Sedaj pa vas vprašam vse: kaj zasluži gost, ki je prišel na ženitnino, a ni oblekel svatovske obleke? Kaj govori o njem pisno? Zvezite mu roke in noge, vzemite ga in ga vrzite v vnanjo temo, kjer bo jok in škripanje z zobmi!"

Tako je govoril Ivan, narod pa je molče poslušal to samovoljno rabo evangelijske prilike, ne da bi sočustvoval z Vjazemskim; pač pa ga globoko pretresel hitri padec silnega ljubimca.

Nihče izmed opričnikov si ni upal ali ni hotel izgovoriti besede v obrambo Vjazemskega. Na vseh obrazih se je izražala groza. Edini Maljuta ni kazal v svojih zverskih očeh drugega kot pripravljenost, da takoj izvrši carsko povelje. In pa še obraz Basmanova je izražal zlobno zmagoslavje, dasi se je trudil, da bi ga skrilo pod krinko ravnodušja.

Vjazemskemu se ni zdelo potrebno, da bi se opravičeval. Poznal je Ivana in sklenil potrpežljivo prenesti muke, ki so ga čakale. Njegov obraz je ostal trd in dostojanstven.

"Odpeljite ga!" je rekel car. "Kaznujem ga, kakor tistega razbojnika, ki se je pritepel k meni v spalnico in ki še čaka svojega plačila. A čarodeja, s katerim se je pečal, poiščite in pripeljite v Slobodo. Pri strogem zaslišanju naj izpove še kaj novega. . . Velika je zloba kneza tega sveta," je nadaljeval Ivan in dvignil oči k nebu, "kakor rjoveč lev hodi okrog, da bi me požrl, in celo med mojimi svetovalci si najde vernih hlapcev. Toda jaz zaupam v milost božjo in s pomočjo Gospoda ne pustim, da bi se ukoreninila izdaja v Rusiji!"

Ivan je stopil z odra, sedel na konja in se vrnil nazaj v dvorec, obdan z molčečo množico opričnikov.

Maljuta je stopil k Vjazemskemu z vrvjo v roki.

"Ne zameri, knez," je rekel progljivo in mu na hrbtu zvezal roke, "jaz sem pač hlapec."

Obkolil je Vjazemskega s stražo in ga odpeljal v ječo.

Ljudstvo se je pričelo razhajati molče ali pa šepetaje govorilo o vsem, kar se je bilo zgodilo. Kmalu je bil še pred kratkim tako polen trg, prazen.

33. SVETINJA BASMANOVA

Vjazemski je bil zaslišan, ali nobena muka ga ni prisilila, da bi bil zinil le besedico. Z nenavadno silo volje je molče prenašal nečloveško mučenje, s katerim si je prizadeval Maljuta, da bi izsilil iz njega priznanje, češ, da je nekaj nameraval zoper carja. Iz ponosa, iz preziranja, ali pa zato, ker se mu je bilo življenje pristudilo, niti ni poskusil ovreči obrekovanja Basmanova s tem, da bi izpovedal, kako ga je samega srečal pri mlinu.

Na carjevo povelje so prijeli mlinarja in ga na skrivem pripeljali v Slobodo, mučili pa ga niso.

Basmanov je pripisoval uspeh svojega obrekovanja vplivu tirliča, ki ga je imel vedno pri sebi, in je bil tembolj prepričan o njega čarodejni moči, ker ni Ivan kazal niti najmanjšega suma. In čeprav se mu je posmehoval kakor prej, je bil vendar dosti prijazen z njim.

Tako je Basmanov ugonobil enega izmed svojih tekmecev in videl, da mu postaja Ivan Vasiljevič zopet naklonjen, vedel pa ni, da mlinar že sedi v slobodski ječi; zato je postal še bolj ošaben. Ravnal se je po prejetem navodilu in smelo gledal carju v oči, se prosto šalil z njim in drzno odgovarjal njegovemu posmehovanju.

Ivan Vasiljevič je vse potrpežljivo prenašal.

Nekega dne je zopet napravil svoj običajni obhod s svojimi najbližnjimi ljubimci, med drugimi z obema Basmanovima; bil je v sosednjem samostanu pri jutranji službi božji, obiskal prednika v njegovi celici in milostno sprejel njegovo pogoščenje.

Car je sedel na klopi pod svetimi podobami; ljubimci, razen Skuratova, katerega ni bilo v obhodu, so stali ob stenah, opat pa je, nizko klanjaje se, nosil na mizo satovje, razne kolače, skodelice z mlekom in sveža jajca.

Car je bil prav dobre volje; poskusil je od vsake jedi, se milostljivo šalil in se razgovarjal o pobožnih stvareh. Z Basmanovim je bil bolj ljubezniv nego navadno in ta se je še bolj uveril o neizogibni moči tirliča.

Kar se je začelo za zidom konjsko peketanje.

"Fedja," je rekel car, "poglej kdo je prišel?"

Basmanov še ni prišel do vrat, ko so se odprla in na pragu se je pokazal Maljuta Skuratov.

Njegov izraz je bil skrivnosten in zlobno veselje je sijalo iz njega.

"Le noter, Lukjanič!" je rekel car prijazno. "S kakšno vestjo te je Bog poslal?"

Maljuta je stopil čez prag, se spogledal s carjem in se pričel križati pred podobami.

"Odkod prihajaš?" je vprašal Ivan, kakor bi ga ne bil pričakoval.

A Maljuti se ni mudilo z odgovorom. Naprej se je poklonil njemu, potem pa je stopil k opatu.

"Blagoslovi me, oče," je rekel priklonivši se, medtem pa je z očmi ošinil Fedora Basmanova, katerega je takoj obšla zla slutnja.

"Odkod prihajaš?" je ponovil Ivan in mu neopaženo namignil.

"Iz ječe, gosudar, čarodeja sem mučil."

"Kaj je novega?" je vprašal car in se mimogrede ozrl na Basmanova.

"Vse mogoče stvari godrnja; težko ga je razumeti. A nekaj smo razumeli, ko smo mu pričeli sklepe tretji:- Ni samo Vjazemski prihajal k meni; prihajal je tudi Fedor Basmanov in od mene prejel koren, ki ga sedaj nosi na vratu."

In Maljuta je zopet pogledal Basmanova.

Basmanovu se je izpremenil obraz. Vsa predznost ga je minila.

"Gosudar," je rekel s silnim naporom, da bi se kazal mirnega, "brž-kone me obrekuje zato, ker sem ga izdal tvoji carski milosti."

"In ko smo mu pričeli žgati podplate," je nadaljeval Maljuta, "je tudi povedal, da je bil potreben to koren Basmanovu zato, da bi uničil tvoje gosudarsko zdravje."

Ivan je pozorno zrl na Basmanova, ki se je zamajal pod tem pogledom.

"Batjuška car!" je rekel. "Da te le veseli poslušati, kar pravi mlinar! Ko bi bil znan z njim, ali bi ga bil ovadil?"

"Bomo takoj videli. Odpni kaftan; bomo videli, kaj imaš na vratu."

"Kaj neki razen križca in svetinj, gosudar?" je rekel Basmanov z glasom, ki je izgubil vso svojo uverjenost.

"Odpni kaftan!" je ponovil Ivan Vasiljevič.

Basmanov je krčevito odpel vrhnje gumbe na svoji obleki.

"Izvoli," je rekel in podal Ivanu verižico s svetinjami.

A car je razen verižice opazil na vratu Basmanova še svilen vrečico. "Kaj pa je to?" je rekel in sam odpel draguljasto zaponko na njegovem vratu ter potegnil izpod košulje vrstico z vrečico.

"To," je rekel Basmanov s poslednjim zatajevanjem, "to, gosudar, je materin blagoslov."

"Naj pogledam blagoslov!" - Ivan je izročil vrečico Grjaznemu. "Na prereži ga, Vasjuk!"

Grjazni je z nožem prerezal zunanje blago, razvil vanj zašiti košček platna in stresel nekaj na mizo.

"No, kaj pa je to?" je vprašal car; vsi so se radovedno sklonili nad mizo in ugledali nekako korenje, pomešano z žabjimi kostmi.

Opat se je prekrižal.

"S tem te je mati blagoslovila?" je porogljivo vprašal Ivan Vasiljevič.

Basmanov je padel na kolena.

"Odpusti svojemu hlapcu, gosudar!" je kriknil prestrašen. "Ko sem videl tvojo nemilost do mene, sem si to gnal k srcu in sem si izprosil od mlinarja ta koren, da bi si zopet pridobil tvojo ljubezen. To je tirlic, gosudar! Mlinar mi ga je dal, da bi ti zopet vzljubil svojega hlapca, hudega pa nisem ničesar nameraval proti tebi, sam Bog ve, da ne!"

"A žabje kosti?" je vprašal Ivan, naslanjajoč se nad obupom Basmanovim, čigar nesramnost mu je že dolgo presedala.

"O kosteh nisem vedel ničesar, gosudar, - sam Bog ve, da nisem ničesar vedel!"

Ivan Vasiljevič se je obrnil k Maljuti.

"Praviš," je dejal, "da je čarodej izdal Fedko, češ, da je zato prihajal k njemu, da bi mene uničil?"

"Tako je, gosudar!" In Maljuta je nakremžil usta, veseleč se nesreče svojega starega sovražnika.

"Tak tako, Fedjuša!" je nadaljeval car z nasmehom. "Treba vaju bo soočiti s čarodejem. Njega so že zaslišali; zdaj pa še ti poskusi muke, da ne bodo dejali, češ, car muči samo druge ljudi, svojim opričnikom pa prizanaša."

Basmanov je padel Ivanu k nogam.

"Jasno soncece ti moje!" je zakričal, loveč rob carjeve obleke. "Luč ti moja, gosudar, ne uniči me, soncece ti moje, mesec ti moj, sokol moj, hermelim! Spomni se kako sem ti služil, kako se ničemur nisem odrekel zoper tvojo voljo!"

Ivan se je obrnil v stran.

Basmanov je v obupu planil k svojemu očetu.

"Batjuška!" je zatarnal. "Prosi gosudarja, naj daruje življenje svojemu hlapcu! Naj mi namesto sarafana oblečejo norčevo obleko! Rad bom služil njegovi carski milosti za burkeža!"

Toda Alekseju Basmanovu so bila sorodniška čuvstva enako tuja kakor sočutje. Bal se je, da bi se zaradi sočutja s sinom ne nakopal nemilosti nase.

"Proč!" je rekel in odrinil sina. "Proč, brezbožnik! Kdor ni s carjem, ta ni moj sin! Pojdi, kamor te pošilja njegova carska milost!"

"Sveti opat!" je zaihtel Basmanov, po kolenih plazeč se od svojega očeta k opatu: "Sveti opat, prosi zame gosudarja!"

A opat je stal kot omamljen, upiral oči v tla in se stresel po vsem telesu.

"Pusti očeta opata!" je rekel Ivan hladno. "Ako bo potreba, bo imel pozneje zadušnico za tabo!"

Basmanov se je proseče ozrl naokrog, a povsod je našel samo sovražne in prestrašene obraze.

Tedaj je nastala izpremema v njegovem srcu. Vedel je, da ne uide mučenju, kar je pomenilo isto kot smrtno kazen in se je navadno končevalo z njo; spoznal je, da ničesar nima več izgubiti; s tem prepričanjem pa se mu je povrnila odločnost.

Vstal, se vzravnal, vtaknil roke za pas in pogledal Ivana z drznim usmevom.

"Nada moja, gosudar!" je rekel drzno in stresel z glavo, da bi si popravil razmršene kodre. "Nada moja, gosudar! Na tvoj ukaz grem v muke in v smrt. Dovolj mi torej, da ti izrečem zadnjo zahvalo za vso tvojo ljubezen! Ničesar nisem nameraval proti tebi, grehe pa imam iste kot ti! Ko me popeljejo h kazni bom vse do zadnjega izpovedal pred narodom! A ti, oče opat, čuj sedaj mojo izpoved!"

Opričniki in sam Aleksej Basmanov mu niso pustili nadaljevati. Odpeljali so ga iz celice na dvorišče in Maljuta, ki ga je zvezanega posadil na konja, ga je odvedel v Slobodo.

"Sedaj vidiš, oče," je rekel Ivan opatu, "koliko javnih in prikritih sovražnikov me obdaja. Moli Boga zame nevrednega, naj nakloni dober konec mojim delom, naj blagoslovi mene, velikega grešnika, da zatrem izdajc v korenini!"

Car je vsal, se prekrizal pred svetimi podobami in stopil k opatu po blagoslov.

Opat in vsi bratje so ga trepetaje spremili za obzidje, kjer so čakali carski konjuhi z bogato opravljenimi konji; in še dolgo potem, ko se je bil car s svojimi vojniki skrtil v oblaku prahu in ni bilo več slišati glasov konjskih kopit, so stali menihi s povešenimi očmi in si niso upali dvigniti glav.

34. NORČEV KAFTAN

Tisto jutro sta prišla k Morozovu, ki je bil na carjev ukaz ostal v Slobodi, dva stolnika s povabilom k carski gostiji.

Ko je prišel Družina Andrejevič v дворец, so bile dvorane že polne opričnikov, mize pogrnjene, strežniki pa so v bogatih opravah pripravljali zakuske.

Bojar se je ogledal in spoznal, da razen njega ni niti enega zemskega bojarja. Uvidel je, da mu car izkazuje posebno čast.

Zazvonili so dvorski zvonovi, zapele so trobente in Ivan Vasiljevič je stopil v dvorano z blagohotnim, prijaznim obrazom, spremljan od čudovskega arhimandrita Levkega, Vasilija Grjaznega, Alekseja Basmanova, Borisa Godunova in Maljute Skuratova.

Ko je sprejel in vrnil poklone, je sedel za svoj pribor in spremstvo se je za njegovo mizo razvrstilo po činih. Ostalo je samo še eno prazno mesto niže Godunova.

"Sedi, bojar Družina!" je rekel car prijazno in pokazal na prazno mesto.

Morozovu je kri zalila obraz.

"Gosudar," je odgovoril, "kakor je delal Morozov vse svoje življenje, bo delal tudi do smrti. Prestar sem gosudar, da bi se učil novih običajev. Naloži mi zopet svoje izobčenje, preženi me izpred svojih oči, - a niže od Godunova ne sedem!"

Vsi so se strme spogledali. A car je očitno pričakoval takega odgovora. Izraz njegovega obraza je ostal miren.

"Boris," je rekel Godunovu, "skoro pred dvema letoma sem zaradi takega odgovora izročil tebi glavo bojarja Družine. A vse kaže, da je čas, da izpremenim svojo navado. Menda kmalu ne bomo več mi ukazovali zemskim bojarjem, marveč oni nam. Menda niti v svojem domu nisem več gospodar! Moral bom, siromak, pobrati svoje stvari in kam daleč pobegniti s svojimi ljudmi. Preženo me odtod, berača pokvečenega, kakor so me pregnali iz Moskve!"

"Gosudar!" je mirno rekel Godunov, hoteč izrezati Morozova, "ne mi, ampak ti odločuješ v sedežnih. Stari ljudje se trdno držijo starih običajev. Ne jezi se nad bojarjem, da se drži častnih stopenj. Ako dovoliš, gosudar, sedem niže od Morozova; za tvojo mizo so vsa mesta lepa!"

Zgenil se je kakor bi hotel vstati, a Ivan ga je pridržal s pogledom.

"Bojar je res star!" je rekel hladnokrvno in njegova mirnost spričo javne nepokorščine je vse navdala s pričakovanjem. Vsi so čutili, da se pripravlja nekaj nepričakovanega, a ni bilo mogoče uganiti, kako se pokaže carjeva jeza, ki jo je napovedalo le lahno drgetanje na obrazu, spominjajoče na trepetanje oddaljene bliskavice.

Vse je tiščalo v prsih kakor pred bližajočo se nevihto.

"Da," je mirno nadaljeval Ivan, "bojar je res star, a njegov razum je za njegova leta premlad. Prerad se šali. Tudi jaz se rad šalim; kadar sem prost dela in molitve, nisem nasproten veselju. A od tistega dne, ko je umrl moj norček Nohtev, nimam koga, ki bi me razveseljeval. Družini, kakor vidim, je ta posel všeč; obljubil sem mu, da ga ne pustim brez svoje milosti, zato ga imenujem za svojega prvega burkeža. Dajte sem kaftan Nohteva in ga oblecite bojarju!"

Krči na carjevem obrazu so zaigrali urneje, glas pa mu je ostal miren kot prej.

Morozov je stal tu, kakor bi bila strela udarila vanj. Skratlatnordeči obraz mu je prebledel, kri mu je planila k srcu, oči so se mu zaiskrile in obrvi so mu najprej zarsršele, potem pa se stisnile tako grozno, da se je zdel njegov izraz celo v bližini Ivana Vasiljeviča strašen. Še ni verjel svojim ušesom; dvomil je, ali ga car res hoče osramotiti pred vsem narodom, njega, Morozova, ponosnega bojarja, čigar zasluge in prejšnje junaštvo je bilo že dolgo vsem znano.

Molče je stal tu in upiral v Ivana srepi, vprašujoči pogled, kakor bi čakal, da se premisli in vzame svojo besedo nazaj. Toda Vasilij Grjaznoj je na carjevo znamenje vstal izza mize in stopil k Družini Andrejeviču, držeč v rokah pisani kaftan, napol iz brokata, napol iz nebarvane raševine, z mnogimi zaplatami, kraguljčki in zvončki.

"Obleci ga, bojar!" je rekel Grjaznoj. "Veliki gosudar ti poklanja ta kaftan s pleč svojega prejšnjega norčka Nohteva!"

"Proč!" je zakričal Morozov in pahnil Grjaznega od sebe. "Ne dotakni se, zavrženec, bojarja Morozova, ki so njegovim prednikom tvoji služili za psarje in hlapce!"

In obrnivši se k Ivanu je rekel z glasom, ki se je tresel od ogorčenja: "Gosudar, vzemi svojo besedo nazaj! Ukaži me usmrtiti! Pravico imaš do moje glave, a do moje časti nima nihče pravice!"

Ivan Vasiljevič je pogledal opričnike

"Prav sem povedal, da se Družina rad šali. Ali ste ga slišali? Jaz nimam pravice obdariti ga s kaftanom!"

"Gosudar!" je nadaljeval Morozov, "v imenu Gospoda Boga te prosim, vzemi svojo besedo nazaj! Nisi se še rodil, ko je mene že ljubil tvoj pokojni batjuška, ko sem jaz skupno s Habarom Simskim razbil Čuvase in Čeremise na Svijagi, ko sem s knezoma Odojevskim in Matislavskim pregnal od Oke krimskega carjeviča in odbil tatarski napad na Moskvo! Mnogo ran sem dobil, mnogo krvi prelil v službi tvojega batjuške in v tvoji, gosudar! Nisem čupal svoje glave niti v vojni niti v bojarski dumi, prepiral sem se, ko si bil še mladoleten, za tebe in za tvojo mater s Šujskimi in Bjelskimi! Čupal sem samo svojo čast in vse svoje žive dni nisem pustil nikomur, da bi jo bil oskrunil! Ti pa bi sedaj rad onečastil moje sive lase? Ti se rogaš slugi svojega roditelja? Ukaži me usmrtiti, gosudar, ukaži mi glavo položiti na klado, z veseljem pojdem k mučenju, kakor sem prej hodil v boj!"

Vsi so molčali, pretreseni od silnih besed Morozova; toda med splošno tišino se je začul glas Ivanov.

"Došt praznih besedi!" je rekel strogo in planil iz progljivosti v očiten srd; "tvoje bedaste besede, starec, so pokazale, da boš dober burkež. Obleci norčevo obleko! - Vi pa mu pomagajte," se je obrnil k opričnikom. "Navajen je, da mu strežejo!"

Če bi se bil Morozov pokoril ali če bi mu padel k nogam in ga ponižno prosil, naj mu prizanese, bi se bil morda Ivan Vasiljevič omečil. Ali izraz Morozova je bil preveč ponosen, glas preveč odločen; iz njegove prošnje je zvenela neuklonljivost in tega Ivan ni mogel strpeti. Čutil je do vseh močnih narav neodoljivo nezaupanje, in eden izmed vzrokov, zaradi katerega je še pred kratkim, sam ne vedoč zakaj, svoje srce obrnil od Vjazemskega, je bila znana mu samostojnost knezova.

Na mig so strgali opričniki vrhnjo obleko z Morozova in nadeli nanj kaftan z zvončki.

Po zadnjih Ivanovih besedah se je Morozov nehal protiviti. Dal se je obleči in je molče gledal, kako so mu opričniki s smehom popravljali in gladili kaftan! Misli so mu ušle v globino srca; osredotočil se je sam v sebi.

"Na čapko pa ste pozabili," je rekel Grjazni in je posadil Morozovu na glavo pisano čepico, stopil nazaj in se mu priklonil do tal.

"Družina Andrejevič!" je dejal. "Klanjamo se ti do tal in te pozdravljamo v tvoji novi službi! Razveseljaj nas, kakor nas je razveseljeval rajni Nohtev!"

Sedaj pa je Morozov dvignil glavo in z očmi preletel družbo.

"Dobro!" je rekel glasno in trdo. "Sprejemam novo carsko milost! Bojar Morozov ni smel sedeti skupaj z Godunovim, a carskemu norcu se

spodobi biti za carsko mizo z Grjaznimi in Basmanovimi. Umaknite se, najemniki! Prostor za novega burkeža! Pustite norca naprej in poslušajte vsi, kako bo zabaval Ivana Vasiljeviča!"

Morozov je ukazujoče namignil in opričniki so se nehote umaknili.

Žvenkljajoč z zvončki je stopil bojar k mizi in sedel na klop nasproti Ivanu s takimi dostojanstvenimi kretnjami, kakor bi bilo na njem namesto norčevega kaftana carsko odelo.

"Kako pa naj te zabavam, gosudar?" je vprašal, položil lakte na mizo in gledal Ivanu Vasiljeviču naravnost v oči. "Pretkan si postal v zabavah, kako naj bi ti človek ustregel? Kakšne burke so se že uganjale v Rusiji, odkar ti gosudariš! Zabaval si se, ko si bil še otrok in ko si na konju teptal ljudi po ulicah; zabaval si se, ko si ukazal na lovu zaklati kneza Sujskega; zabaval si se, ko so bili prišli odposlanci iz Pskove pritožiti se čez tvojega namestnika in si jim ti ukazal žgati brade z gorečo smolo!"

Opričniki so hoteli planiti s svojih sedežev in se vreči na Morozova; car jih je ustavil z znamenjem.

"Toda," je nadaljeval Morozov, "vse to je bilo otroško veselje; tega si bil kmalu sit. Začel si znamenite ljudi zapirati v samostane in njih žene in hčere oskrunjati v svojo zabavo. Tudi tega si se naveličal. Takrat si pričel zbirati svoje najboljše sluge in jih izročati mučenju. To je bilo sicer bolj kratkočasno, a ne za dolgo. Večno se nisi mogel rogati samo narodu in bojarjem. Norčujmo se še iz cerkve Kristove! In zbral si raznih krčemskih zavržencev, razne ogabne sodrge, jih oblekel v meniške halje in se sam oblekel za meniha, da ste potem po dnevi klali ljudi, ponoči pa peli zahvalne pesmi. Sam si s krvjo obrizgan pel, zvonil in čudo, da nisi še maševal! Ta zabava je bila najveselejša izmed vseh; take bi si ne bil izmislil nihče razen tebe!"

"Kaj pa naj ti še povem, gosudar? Kako naj te še zabavam? Še to ti povem: ko ti s svojo opričnimo plešeš v maškarah, zvoniš k jutranjici in se opajaš s krvjo, prihaja z zapada nad tebe Zigmud, od polnoči Nemci in Čudi, od poldneva in izhoda se dviga han! Horde bodo udarile proti Moskvi a ne bo jih voivod, ki bi branili svetinjo Gospodovo! Zagoreli bodo hrami božji s svetimi ostanki in zopet se vrnejo časi Batijeva. A ti, car vse Rusije, se boš do tal klanjal hanu in kleče poljuboval njegovo streme!"

Nihče ni prekinil njegovih besed; vsem so zaprle sapo. Car se je nagnil naprej in poslušal bled, z žarečimi očmi, s peno na ustih. Krčevito se je oprijemal držajev naslanjača in se vidno bal, da bi mu ne ušla katera izmed besed Morozova. Videti je bilo, da vsako vtiska v spomin, da bi mu vsako poplačal s posebno muko.

Vsi opričniki so bili blede; nihče si ni upal pogledati carja, Godunov je povsili oči in si ni upal dihati, da bi ne obrnil pozornosti nase. Celo Maljuti je bilo tesno.

Naenkrat pa je Grjaznoj zgrabil nož, skočil k Ivanu in mu rekel, kažoč na Morozova;

"Dovoli, gosudar, da mu prežem grlo!"

"Ne drzni se!" je izpregovoril car skoro šepetaje in sopeč od razburjenja. "Pusti, naj njegova milost izgovori do konca!"

Morozov se je ponosno ozrl.

"Ali hočeš še burk, gosudar? Izvoli, še te pozabavam!... Ostal ti je od zvestih služabnikov starega bojarskega rodu še eden; tega si odlašal umoriti, menda zato, ker si se bal jeze božje, ali pa, ker si zanj še nisi izmislil primerne smrti. Živel je daleč od tebe, izobčen in lahko bi ga bil pozabil; a ti gosudar, ne pozabiš nikogar. Poslal si k njemu svojega prekletega Vjazemskega - naj mu zažge dom in ugrabi ženo. Ko je potem prišel k tebi, da sodi Vjazemskega, si mu ukazal, naj se bije z njim v tvojo zabavo, ker si mislil, da Vjazemski ubije tvojega starega služabnika. A Bog ni hotel njegove pogube, marveč je pokazal njegovo pravico.

"In kaj si storil nato, gosudar?" je nadaljeval Morozov in glas mu je trepetal, zvončki na obleki so se mu stresli, "zazdelo se ti je da je še premalo sramote na tvojem služabniku, in sklenil si, osramotiti ga še bolj z nezaslišano sramoto, kakor je še ni bilo!"

Tedaj," je kriknil Morozov, odrinil mizo in vstal s svojega mesta, "tedaj si ti, gosudar, bojarja Morozova oblekel v norčev kaftan in si ukazal njemu, ki je rešil Tulo in Moskvo, naj zabava tebe in tvoje ogabne najemnike!"

Strašen je bil pogled na starega vojvodo sredi onemelih opričnikov. Njegova norčevska obleka je izgubila svoj pomen. Izpod njegovih gostih obrvi so švigali bliski. Bela brada mu je veličastno padala na prsi, ki so svoj čas vzdržale mnogo sovražnih udarcev, ki pa so bile sedaj pokrite s šarastimi zaplatami. In v njegovem srditem pogledu je bilo toliko dostojanstva, toliko plemenitosti, da se je zdel Ivan Vasiljevič majhen v primeri z njim.

"Gosudar," je nadaljeval Morozov s povzdignjenim glasom, "novi norček stoji pred tabo. Čuj njegovo zadnjo šalo! Dokler si živ, so usta ruskega naroda zapečateni s strahom, a minilo bo tvoje zversko carevanje in na zemlji ostane samo spomin na tvoja dela in tvoje ime preide od potomcev do potomcev v večno prekletstvo. dokler ne pride strašna sodba božja! In takrat bodo vse stotine in tisoči, ki si jih pomoril, vse množice mož in žen, mladeničev in starcev, vsi, ki si jih ti ugonobil in izmučil, vsi bodo stopili pred Gospoda in tožili tebe, svojega mučitelja! In tisti strašni dan, stopim tudi jaz pred večnega sodnika, stopim v tejle obleki predenj in bom zahteval nazaj svojo čast, ki si mi jo vzel na zemlji! Tedaj ne boš imel s seboj svojih zavržencev, da bi zamašili usta vpijočih, uslišal jih bo sodnik in ti boš vržen v večni ogenj. ki je pripravljen za hudiča in njegove anđele!"

Morozov je umolknil; zaničljivo je premeril carske ljubimce, jim obrnil hrbet in počasi odšel.

Nikomur ni prišlo na misel, da bi ga ustavil. Veličastno je šel skozi vrste miz in šele, ko je zamrlo žvenkljanje njegovih zvončkov, so se opričniki zdramili iz svoje odrevenelosti. Maljuta pa je vstal izza mize in rekel Ivanu Vasiljeviču:

„Gosudar, ali ukažeš, da ga takoj končamo, ali da ga vržemo v ječo?“
„V ječo!“ je rekel Ivan, loveč sapo. „Čuvajte ga! Hranite ga! Ne mučite ga, da ne izdihne pred časom: ti si odgovoren zanj s svojo glavo!“

Zvečer je imel car posebno posvetovanje z Maljuto.

Količevi, ki so že dolgo sedeli v ječi in jih je zaslišaval Maljuta, so deloma priznali podtaknjeno jim izdajo, deloma jim je bila po mnenju Ivanovem zadostno dokazana od njihovih tovarišev in služabnikov, ki so jih izdajali, ker niso prenesli mučenja.

Tudi mnogo drugih oseb je bilo zapletenih v to stvar. Ko so jih na carjev ukaz prijeli in kruto mučili, nekatere v Moskvi, druge v Slobodi, so izdali mnogo imen, število mučenih je rastlo od dne do dne in naposled narastlo na tristo ljudi.

Ivan Vasiljevič je upošteval mnenje tujih držav, zato je sklenil počakati, da odidejo litovski poslanci, ki so se takrat mudili v Moskvi, in je določil, naj se usmrtijo vsi obsojenci na en dan; a da bi bil učinek kazni še strašnejši in da bi prestrašil upornike za bodoče čase, se je imela izvršiti usmrtitev v Moskvi pred vsem narodom.

Za isti dan je car določil usmrtitev Vjazemskega in Basmanova. Mlinar je bil kot čarodej obsojen, da bo sežgan na gradi, Koršunu, ki se je bil predrznil stopiti v carjevo spalnico, in katerega so imeli doslej pripravljene za slavnostni slučaj, pa je car pripravil izredno usmrtitev, kakršne še ni bilo. Enako usodo je določil tudi Morozovu.

O podrobnostih te skupne usmrtitve se je razgovarjal car do pozne noči in petelini so že dvakrat odpeli, ko je odpustil Maljuto in odšel v svojo molilnico.

35. SMRTNA KAZEN

Po odhodu litovskih poslancev, na predvečer dne, določenega za slovesno usmrtitev, so Moskvčani z grozo gledali priprave zanjo.

Na velikem trgu v notranjosti Kitajgoroda je bila postavljena cela vrsta vislic. Med njimi je stalo nekaj tramov s kladami. Nekaj dalje je visel na poprečnem tramu med stebri ogromen železen kotel. Na drugi strani tramov je štrlel steber, v katerega so bile pritrjene verige, okrog stebra pa so delavci grmadili grmado. Med vislicami je bilo videti razna neznana orodja, ki so vzbujala v množici grozna ugibanja, od katerih se je v naprej krčilo srce.

Polagoma so se od groze razkropili vsi, ki so bili prišli trgovat. Puščoben je postal ne samo trg, apmak vse ulice v okolici. Prebivalci so se pozaprlji v svojih domovih in šepetaje govorili o bižnjih dogodkih. Vest o strašnih pripravah se je raznesla po vsej Moskvi, povsod je zavladala mrtva tišina. Trgovine so se zaprle, nihče se ni pokazal na ulicah, samo zdaj in zdaj so dirjali po njih hitri sli, poslani z ukazi iz Arbata, v katerem se je Ivan nastanil v svoji priljubljeni zgornjici. V Kitajgorodu ni bilo slišati drugega šuma razen udarcev tesarskih sekir in govorjenja opričnikov, ki so določevali dela.

Ko se je znočilo, so utihnili tudi ti glasovi in mesec, ki se je dvignil iz za zobatih sten Kitajgoroda, je razsvetlil brezljudni trg, ki je bil ves naježen kolov in vislic. Niti ena luč ni svetila iz oken, vse oknice so bile zaprte, le tu in tam so mrko gorele svetiljke pred vnanjimi cerkvenimi podobami. A spal to noč ni nihče; vsi so molili in čakali, da se zdani.

Nazadnje je napočilo usodno jutro in na nebu se je oglasilo nenavadno glasno krakanje vranov in kavk, ki so, sluteč bližnjo kri, od vseh strani leteli h Kitajgorodu, v kitah krožili nad trgom in v črnih vrstah zasedali cerkvene križe, nadoknice in slemena hiš in vislice same.

Tišino je pretrgal oddaljeni glas bobnov in tulumbasov (pavk), ki se je počasi bližal trgu. Pokazala se je četa opričnikov na konjih, po pet v eni vrsti. Spredaj so šli bobnarji, da so razganjali ljudstvo in delali pot za gosudarja, a zaman so drobili po svojih bobnih in z beti bili po tulumbasih: nikjer ni bilo videti žive duše.

Za opričniki je jahal sam car Ivan Vasiljevič v svečani opravi s tulom na sedlu in z pozlačenim lokom na hrbtu. Vrh njegove čelade je bil okrašen z Deisusom, to je; z emajlirano sliko Odrešenika, na straneh pa Bogorodice, Ivana Krstnika in drugih svetnikov. Odeja pod njim se je lesketala od dragih kamenov, na vratu konja vranca pa se je na mesto nauzdnika gugala pasja glava.

Poleg carja je jahal carjevič Ivan, za njima pa je jezdilo krdelo bližnjih carjevih dvornikov, po trije v eni vrsti. Za njimi je stopalo nekaj več kot tri sto ljudi, ki so bili obsojeni na smrt. V verige vkovani in od mučenja oslabljeni so težko premikali noge, pokorec se opričnikom, ki so jih priganjali.

Sprevod je zaključil močan oddelek konjenice.

Ko je prišel sprevod v Kitajgorod in je vsa konjenica razjahala in se razpostavila ob vislicah, je Ivan, ne da bi bil stopil s konja, pogledal naokrog in z začudenjem videl, da ni na trgu niti enega gledalca.

"Naženite ljudstvo!" je ukazal opričnikom. "Naj se nihče ne boji! Povejte Moskvičanom, da car kaznuje svoje zločince, nedolžnim pa obeta milost."

Kmalu se je pričel trg polniti, oknice so se odpirale, na oknih so se prikazovali blede, boječi obrazi.

Medtem je grmada, ki je bila naložena pod kotlom, pričela greti, rablji so stopili k tramovju.

Ivan je ukazal izmed obsojencev pripeljati nekatere manj krive.

"Ljudje!" jim je rekel glasno in razločno, da bi se lahko slišalo po vsem trgu: "Ker ste se družili in bratili z mojimi izdajicami, ste zaslužili isto kazen kot oni. Jaz pa vas z usmiljenim srcem in v skrbeh zaradi pogubljenja vaših duš pomišloščam in vam darujem življenje, da bi se s kesanjem rešili svoje krivde in da bi molili zame nevrednega!"

Na carjevo znamenje so pomiloščence odpeljali.

"Moskvičani!" je rekel nato Ivan. "Sedaj boste gledali smrtne kazni in mučenja; toda vedite, da kaznujem zločince, kateri so hoteli izročiti gosudarstvo sovražnikom! Plakaje izročam njih telesa mukam, kajti

jaz sem sodnik, postavljen od Gospoda, da sodim svoje ljudstvo! Ni je pristranosti v moji sodbi, kajti kakor Abraham, ki je dvignil nož nad svojim sinom, žrtvujem celo svoje najbližje. Naj pade njih kri na glavo mojih sovražnikov!"

Tedaj so izmed ostalih obsojencev najprej pripeljali bojarja Družino Andrejeviča Morozova.

Ivan ga je bil v prvem navalu razdraženja obsodil na najstrašnejše muke; a zaradi nedoumne izpremenljivosti svojega značaja in morda tudi zaradi splošne ljubezni Moskvičanov do bojarja je na predvečer usmrtitve izpremenil svoje odredbe in ga obsodil na manj grozno smrt.

Dumski pisar gosudarjev, ki je stal pri tramovju, je razvil dolg spisec in čital z gromkim glasom:

"Bivši bojar Družina! Ti si pretil, da vznemiriš gosudarstvo, da pokličesh krimskega hana in litovskega kralja Zigmunda ter Rusiji povzročiš razne druge bede in stiske. Drznil si se z zlobnimi, zbadljivimi besedami sramotiti samega gosudarja, carja in velikega kneza vse Rusije, in dobre služabnike njegove ščuvati k nepokorščini. Zaslužil si hude muke in smrt; a veliki gosudar se je spomnil tvojih prejšnjih junaštev ter ti je iz usmiljenosti srca določil, da boš usmrčen nagle smrti, brez muk in sam zase. Odsekana ti bo glava, tvoja last pa ne bo pripisana k carskemu imetju!"

Morozov je stopil na tramovje in se prekrizal.

"Čutim se čistega pred Bogom in pred gosudarjem," je izjavil mirno. "Svojo dušo izročam Gospodu Jezusu Kristusu. Gosudarja pa prosim ene same milost, naj se vsa lastnina, ki ostane za mano, razdeli na tri dele: Prvi del zapuščam cerkvi božji in za zadušnice; drugega siromakom, tretjega pa mojim zvestim slugam in hlapcem; nevoljnikom in robom dajem prostost za vedno. Moji vdovi odpuščam in lahko si vzame, kogar hoče!"

Na te besede se je Morozov še enkrat prekrizal in položil glavo na klado.

Začul se je votel udar - glava Družine Andrejeviča se je zakotalila in njegova blagorodna kri je pordečila deske na odru.

Za njim so privedli opričniki v začudenje vsega ljudstva gosudarjevega oprodo kneza Vjazeemškega, kravčerja Fedora Basmanova in njegovega očeta Alekseja, katerega je bil Fedor izdal med mučenjem.

"Moskvičani!" je rekel Ivan in pokazal na obsojence. "Tu vidite moje in vaše sovražnike! Pozabili so svojo prisego, stiskali so vas v mojem imenu in so vam brez strahu pred sodbo božjo jemali življenje in iztrebljali ljudstvo, dasi sem jih postavil, da ga branijo. Naj sedaj prejmejo primerno plačilo!"

Vjazemski in oba Basmanova so bili obsojeni na grozovite muke, ker so varali carjevo zaupanje.

Pisar jim je prečital obtožbo, češ, da so hoteli uničiti carja s čarovnijo, da so imeli prepovedane zveze s sovražniki gosudarstva in da so zatirali ljudstvo v imenu Ivanovem.

Rablji so zgrabili Fedora Basmanova in ga peljali na oder, on pa se je obrnil k množici gledalcev in zakričal z gromkim glasom:

"Narod pravoslavni! Pred smrtjo se hočem skesati svojih grehov! Hočem, da bi vsi slišali mojo izpoved! Poslušajte pravoslavni..."

A Maljuta, ki je stal za njim, mu ni pustil nadaljevati. S hitrim udarcem s sabljo mu je odsekal glavo, vprav ko je hotel pričeti svojo izpoved.

Njegovo krvavo truplo je padlo na oder, glava je odletela in se zvalila, zvenkljaje z uhani, pod noge carjevemu konju, ki je odskočil, zaprhal in gledal s preplašenimi očmi. Basmanov se je z zadnjo predrznostjo rešil muk, ki so ga čakale.

Njegov oče Leksej in Vjazemski nista bila tako srečna. Obenem z razbojnikom Koršunom so ju peljali na oder, kjer so ju čakala strašna orodja. V istem času so potegnili starega mlinarja na grmado in ga z verigami privezali k stebri.

Vjazemski je bil tako izčrpan od muk, da ni mogel več stati in da so ga morali krvniki držati pod pazduhami. Metal je divje poglede na vse strani. V očeh mu ni bilo videti ne strahu ne kesanja. Ko pa je ugledal na steber prikovanega mlinarja in pramene dima, ki se je že vil okrog njega, se je knez spomnil njegovih zadnjih besed, ko je starec, zagovarjaje njegovo sabljo, gledal v vedro z vodo. Spomnil se je tudi svoje prikazni pri mlinu, ko je v mesečini gledal pod šumeče kolo in hotel videti svojo bodočnost, a je videl samo, kako se je voda pordecila kakor kri in kako se je v njej premikala zobata žaga in kako so se odpirale in zapirale železne klešče...

Mlinar ni opazil Vjazemskega. Sam v sebe zatopljen, si je nekaj godrnjal pod nos in je kakor iz uma plesal po grmadi ter rožljal z verigami.

"Šikalu! Likalu! je govoril. "Vrani so prileteli na bogato pojedino! Obrnilo se je kolo, obrnilo! Kar je bilo visoko, je postalo nizko! Sagadam! Zapihaj veter od mlina, plani čez moje sovrage! Kula! Kula Razmeči grmado, pogasi ogenj!"

In res, kakor bi slušal zaklinjanje, se je dvignil veter na trgu, a namesto, da bi bil pogasil grmado, je razpihal pod njo naloženo suhljad. Plamen se je izvil skozi suha drva, objel mlinarja in ga skrnil pred gledalci.

"Šagadam! Kula! Kula!" se je se slišalo izza oblakov in glas je zamrl v prasketanju goreče grmade.

Vnanjost Koršuna se ni skoro prav nič izpremenila ne od mučenja ne od dolge težke ječe. Njegova krepka narava je prenesla pripravljajno. zaslisanje, samo njegov obraz je dobil drug izraz. Postal je mehkejši, oči so gledale mirneje.

Od tiste noči, ko so ga prijeli v carjevi spalnici in vrgli v ječo, ga vest ni več pekla. Že takrat je vzel nase čakajočo ga kazen kot odkupnino za zločine, ki jih je nekdanj zakrivil. In ko je ležal na gnili slami, je prvikrat po dolgem času mirno zaspal.

Pisar je prebral pred narodom krivdo Koršuna in kazen, ki ga je čakala.

Koršun je stopil na oder, se prekrižal proti cerkvenim kupolam in se štirikrat po vrsti do tal priklonil ljudstvu na vse štiri strani trga.

"Odpusti mi, narod pravoslavni!" je rekel. "Odpusti mi moje grehe, kar sem jih storil z ropanjem, tatvino in ubijanjem! Odpusti mi vse, kar sem grešil pred tabo. Zaslužil sem smrtno kazen, odpusti mi mojo krivdo, narod pravoslavni!"

Vrnil se je h krvnikom in sam vtaknil roke v pentlje, ki so bile pripravljene zanje.

"Kar zategnite!" je rekel in stresel s sivo, kodrasto glavo, nato pa ni rekel niti besede več.

Tedaj se je obrnil pisar na Ivanovo znamenje k drugim obsojencem in jim prečital obsodbo zaradi zarote proti gosudarju, češ, da so hoteli izročiti Novgorod in Pskov litovskemu kralju in da so bili v zločinskih zvezah s turškim sultanom.

Nato so jih odpeljali, tega k vislicam, drugega h kotlu, še druge pa zopet k drugim pripravam za smrtno kazen.

Ljudstvo je pričelo na glas moliti.

"Gospod! Gospod!" se je razleglo po trgu. "Usmili se jih, Gospod! Sprejmi hitro njih duše!"

"Molite za nas, pravičniki!" so kričali nekateri izmed množice. "Spomnite se nas, ko pridete v božje kraljestvo!"

Da bi preglušili te besede, so pričeli opričniki z gromkim glasom vpiti:

"Hej, hej! Naj poginejo gosudarjevi sovražniki!"

Ta hip pa se je množica zganila, vse glave so se obrnile na eno stran in slišali so se vzkliki:

"Blaženi gre! Glejte, glejte! Blaženi gre!"

Na koncu trga se je pojavil kakih štirideset let star človek z redko brado, bleđ, bos, v platneni košulji. Njegov obraz je bil nenavadno krotak, na ustih pa mu je igral čuden, otroško dobrodušen smehljaj.

Prikazen tega človeka sredi toliko obrazov, ki so izražali grozo strah ali zverstvo, se je reško razločevala od njih in je silno vplivala na vse. Trg je utihnil, moritev je prenehala.

Vsi so poznali blaženega, a nihče še ni videl na njegovem obrazu takega izraza kakor danes. Proti navadi je krč trepetal na teh smehljajočih se ustih: kakor da bi se s krotkostjo borilo drugo nenavadno čuvstvo.

Sklonjen naprej in rožljaje z verižicami in železnimi križci, ki jih je bil poln, je stopal skozi razmikajočo se množico in šel naravnost proti Ivanu.

"Ivaška! Ivaška!" je kričal oddaleč, prebiral leseni molek in se venomer smehljaj. "Ivaška! Name si pa pozabil!"

Ko ga je Ivan ugledal, je hotel obrniti konja in odjahati stran, a slabomnik je že stal poleg njega.

"Ozri se na blaženega!" je rekel in prijel carjevega konja za uzdo. "Zakaj ne ukažeš usmrtiti tudi blaženega? Ali je Vasja slašbi od drugih?"

"Bog s teboj!" je rekel car in vzel perišče zlatnikov iz vzorkovane mošnje, ki mu je na zlati verižici visela izza pasa. "Na, Vasja, idi, moli zame!"

Blaženi je nastavlil obe roki, a ju je takoj umaknil in denar se je usul na tla.

"Aj, aj! Peče!" je zakričal, si pihal v prste in jih otresal po zraku.

"Zakaj si denar razbelil v ognju? Zakaj si ga razbelil v peklenskem ognju?"

"Idi, Vasja!" je ponovil Ivan nestrpno. "Pusti nas, tu ni prostora zate!"

"Ne, ne! Tu je prostor zame, z mučenci! Daj tudi meni mučeniški venec! Zakaj si me prezrl? Zakaj me žališ? Daj tudi meni venec, kakor ga daješ drugim!"

"Idi, idi!" je rekel Ivan z rastočo jezo.

"Ne grem!" je rekel bebec uporno in se oprijel konjeve zaprege, takoj nato pa se je zasmeljal in pričel s prstom kazati na Ivana. "Gejte, glejte!" je govoril. Kaj pa imaš na čelu? Kaj imaš na čelu, Ivaška? Rogove imaš na čelu! Kozlovski rogovi so ti zrastle! In tvoja glava je postala pasja!"

Ivanu so se zaiskrile oči.

"Proč norec!" je zakričal, pograbil kopje iz rok bližnjega opričnika in zamahnil z njim nad bebecem.

Krik nejevolje se je oglasil med narodom.

"Ne dotakni se ga!" se je čulo iz množice. "Ne dotakni se blaženega! Z našimi glavami lahko storiš, kar hočeš, a blaženega se ne dotakni!"

A bebec se je še vedno smehljal napol kot otrok, napol kot blaznik.

"Suni me, car Savel!" je rekel in razmeknil križce, ki so mu viseli na prsih. Predri me, tukaj skozi srce. Ali sem slabši od teh pravičnikov? Še mene pošlji v nebeško kraljestvo! Ali nas zavidáš, da ne boš z nami, ti car Herod, car peklenski!"

Kopje se je treslo Ivanu v rokah. Še en hip, in zapičilo bi se bilo bebcu v prsi, a nov krik ljudstva ga je zadržal v zraku. Car se je premagal in zatrl svojo voljo, a srd je moral dobiti duška.

S peno v ustih, z bliskajočimi se očmi, z dvignjenim kopjem je stisnil konja z nogami, zdirjal proti gruči obsojencev, da so zapršale iskre izpod konjskih kopit, ter predril prvega, ki ga je dosegel z roko.

Ko se je s povešenim in okrvavljenim kopjem korakoma vrnil na svoje mesto, so opričniki blaženega že odpeljali.

Ivan je zamahnil z roko in krvniki so nadaljevali z delom. - Na bledem Ivanovem licu se je pokazala rdečica; oči so se mu razširile, na čelu so se mu napele sinje žile in nosnice so se mu razprle...

Ko je bil nazadnje sit morjenja, je obrnil konja, zajahal okrog trga in se oddaljil, sam obrizgan od krvi in obdan s svojim okrvavljenim vojaštvom; tedaj so vrani, ki so sedeli na cerkvenih križih in na strešnih slemenih, zamahnil drug za drugim s perutmi in se pričeli spuščati na kupe ramesarjenih udov in na trupla, ki so visela na vislicah...

Borisa Godunova ta dan ni bilo med tistimi, ki so prišli z Ivanov. Že prejšnji večer si je izprosil, da bo spremil litovske poslanca iz Moskve.

Drugi dan po usmrtitvi je bil trg očiščen, mrtva trupla pa odpeljana in vržena v kremeljski jarek.

Tam so zgradili moskovski meščani pozneje nekaj lesenih cerkva "na kosteh in na krvi", kakor pravijo starodavni letopisi.

Minilo je mnogo let; vtis strašne moritve je izginil narodu iz spomina, a še dolgo so stale ob kremeljskem jarku te skromne cerkve, in tisti, ki so prihajali tja molit, so lahko slišali zadušnice za mir izmučenih in umorjenih na ukaz carja in velikega kneza Ivana Vasiljeviča Četrtega.

36. POVRATEK V SLOBODO

Potem, ko je bil z grozo navdal Moskvo, se je car hotel pokazati milostljivega in velikodušnega. Na njegov ukaz so odprli ječe in oproščeni so bili vsi obsojenci, ki se že niso več nadejali rešitve. Nekaterim je poslal Ivan celo darila. Kazalo je, da je zloba, ki je že dolgo kipela in gorela v njem, dobila duška z zadnjo moritvijo in zletela iz njegove duše kakor ognjen plamen iz gore, ki bljuje ogenj. Njegove misli so se umirile; nehal je povsod iskati izdajstva.

A Ivana ni vsakikrat po prelivanju nedolžne krvi grizla vest. To je bilo odvisno tudi od drugih okoliščin. Nebesna znamenja, nenadno udarjajoča strela, pojavi ljudske bede, vse to je strašilo njegovo občutljivo domišljijo in ga včasih gnalo k javni pokori; kadar pa ni bilo niti znamenj niti lakote niti požarov, takrat je molčal njegov notranji glas in vest je dremala. Tako je bilo tudi sedaj Ivanovo duševno stanje mirno. Po izvršenih moritvah je čutil nekako zadoščenje in pomirjenje kakor izstradanec, ki se je nasitil z jedjo. Bolj iz navade in naučenega pravila nego iz srčne potrebe se je na povratku v Slobodo ustavil za nekaj dni v Trojicki Lavri, da bi se posvetil molitvam.

Na vsej poti so spremljevalci, ki so jahali pred njim, s perišči metali revežem novce, ko pa je odhajal iz samostana, je pustil arhimandritu bogat zaklad, da bi menihi molili za njegovo zdravje.

V Slobodi pa se je med tem pripravljalo nekaj, česar ne bi nihče pričakoval.

Godunov, ki je bil poslan naprej, da pripravi gosudarju slovesen sprejem, je sedel v svoji tramasti izbi, se s komolci upiral ob hrastovo mizo in z roko podpiral glavo. Premišljeval je o dogodkih zadnjih dni, o smrtni kazni, ki se mu je posrečilo izogniti se ji, o zagonetnem značaju groznega carja in o tem, kako bi si ohranil njegovo milost, ne da bi se udeleževal početja opričnikov. Naenkrat pa je vstopil sluga in mu naznanil, da pri vhodu čaka knez Nikita Romanovič Serebrjani.

Godunov je ob tem imenu začuden vstal s klopi.

Serebrjani je bil od carja preklet in na smrt obsojen. Ušel je iz ječe in vsako občevanje z njim bi lahko stalo Borisa Fedoroviča glavo. Toda odreči knezu gostoljubnost ali izdati ga carju bi bilo nedostojno. Za kaj

takega se Godunov ni mogel odločiti, da bi ne izgubil ljudskega zaupanja, ki ga je cenil nad vse. Obenem se je spomnil, da se nahaja car sedaj v milostljivem razpoloženju duha, in v enem samem trenutku se je domislil, kako naj postopa v tem slučaju.

Ne da bi šel sprejet Serebrjanega na krilce, ga je ukazal brez odlašanja pripeljati v izbo. Tujih prič ni bilo, in ko je že sklenil kneza sprejeti, mu je hotel Godunov pokazati tudi vso svojo gostoljubnost.

"Pozdravljen, knez," je rekel in objel Nikito Romanoviča; "sedi, prosim. Kako, da si se odločil, vrniti se v Slobodo, Nikita Romanovič? A dovoli, da te prej pogostim; gotovo si truden od potovanja."

Na ukaz Godunova so postavili na mizo zakuske in nekaj vrčev vina.

"Povej mi, knez," je vprašal Godunov skrbljivo, "ali so te videli, ko si šel na krilce?"

"Ne vem," je odgovoril Serebrjani prostodušno; mogoče, da so me videli; prav nič se nisem skrival, šel sem naravnost proti tvoji zgornjici. Vem, da ne držiš z opričniki."

Godunov se je namršil.

"Boris Fedorič," je pristavil Serebrjani zaupno, "ne prihajam sam, dve stotniji razbojnikov izpod Rjazanji sta prišli z menoj."

"Kaj praviš, knez?" je vzkriknil Godunov.

"Ostali so za pregrajo," je nadaljeval Serebrjani. "Skupaj smo prinesli svoje glave gosudarju; naj nas kaznuje, ali pa pomilosti, kakor hoče!"

"Slišal sem, slišal, knez, kako si z njimi potolkel Tatarje. Ali pa je tebi znano, kaj se je od takrat zgodilo v Moskvi?"

"Znano mi je," je odgovoril Serebrjani in se namršil. "Ko sem še vračal, sem si mislil; opričnine je konec, v resnici je pa še vse huje kot pa je bilo. Bog odpusti gosudarju! Ampak delaš napak, Boris Fedorič, da kar molčiš, ko gledaš vse to!"

"Ej, Nikita Romanič, vidim, da si še vedno isti! Kaj pa naj rečem carju? Misliš, da bi me poslušal?"

"Ako bi te tudi ne poslušal," je dejal Serebrjani trdovratno, "bi moral govoriti. Od koga naj zve resnico, če ne od tebe?"

"Misliš, da sam ne ve resnice? Misliš, da res verjame vse tistim izmišljotinam, zaradi katerih je bilo umorjenih toliko ljudi?"

Ob teh besedah se je Godunov ugriznil v jezik, pa se je spomnil, da govori s Serebrjanim, katerega odkritosrčni obraz je izključeval vsako sumnjo o izdaji.

"Ne," je nadaljeval polglasno, "po krivem me dolžiš, knez. Car usmrča tiste, na katere se srdi, do njegovega srca pa nima nihče pravice. Srce carjevo je v božji roki, pravi pismo. Morozov na primer se mu je skušal upreti in kaj se je zgodilo? Morozova so usmrtili, drugi pa zaradi tega niso bili na boljšem. A tebi, Nikita Romanič, menda samemu ni dosti za glavo, da se nisi bal priti v Slobodo, čeprav si vedel o moskovski kazni."

Ob imenu Morozova je Serebrjani vzdihnil. Ljubil je Družino Andrejeviča, dasi ga je bojar napravil nesrečnega.

"Kaj hočeš. Boris Fedorič." je odgovoril Godunovu, "kar mora biti, temu se človek ne izogne. Sicer pa po pravici povedano, življenje se mi je res že pristudilo; ni lepo sedaj življenje v Rusiji!"

"Čuj, knez: sam prav nič ne paziš nase; menda je že tvoj značaj tak. Zato pa Bog pazi nate. Čeprav si po vsej sili lezel v zanko, pa si vendar še živ. Menda ti ni usojeno, da bi poginil, naj si bo tako ali tako. Ko bi se bil vrnil pred enim tednom, ne vemo, kaj bi bilo s tabo. Sedaj pa imaš menda lahko upanje, samo ne hiti Ivanu Vasiljeviču pred oči, pusti, naj ga jaz prej vidim."

"Hvala ti, Boris Fedorič; ne trudi se Bog ve kaj zaradi mene, razbojnike pa le gotovo reši pogube, če mogoče. Čeprav so hudodelci, so si vendar pošteno zaslužili odpuščenje."

Godunov je s strmenjem pogledal Nikito Romaniča. Ni se mogel navaditi knezove preprostosti in njegovo ravnodušje do lastnega življenja se mu je zdelo nenaravno.

"Ali ti radi kakega gorja ni do življenja, knez?" je vprašal.

"Da, tudi to je en vzrok. Čemu bi sedaj še živel? Ali mi verjameš, Boris Fedorič, da se večkrat nehote spomnim Krbskega; pomislim nanj in strah me je samega sebe. Zdi se mi, da bi najrajše zapustil domovino in ušel k Letom, ko bi ne bili naši sovražniki."

"Saj to je tisto, knez! Dandanašnji imamo samo dve poti: ali storiti kakor Kurbski in za vedno pobegniti iz domovine, ali pa tako kot jaz, ostati v carjevi bližini in iskati njegove naklonjenosti. Ti pa nočeš ne enega ne drugega: od carja ne pobegneš, z njim pa tudi nisi. To ne sme biti, knez; eno ali drugo! Če hočeš ostati v Rusiji, izpolnuj carjevo voljo. In če te vzljubi, se morda sam odvrne od opričnine. Vzemiva, da bi bila midva okrog njega, - drug bi podpiral drugega; danes bi jaz namignil z besedico, jutri ti; nekaj bi mu mogoče vendarle ostalo v spominu. Saj tudi kaplja, kakor pravijo, če dolgo kaplja na isto mesto, celo kamen prebije. S silo, knez, pa ne doseževa ničesar!"

"Če bi ne bil on car," je rekel Serebrjani mračno, "bi pač vedel, kaj naj storim. Tako pa ničesar ne razumem. Delati proti njemu, prepoveduje Bog, biti z njim enim misli pa tudi ne morem. Naj me na kose raztrga, z opričniki se ne pobratim!"

"Počakaj, knez, ne obupuj! Ali se spominjaš, kaj sem ti govoril tistokrat? Pustiva opričnike: carju ne ugovarjajmo; saj bodo sami uničili drug drugega! Treh prvakov že ni več: obeh Basmanovih in Vjazemskega Počakajmo, knez, in vsa opričnina se zgrize do smrti!"

"A kaj bo takrat?" je rekel Serebrjani.

"Do takrat," je odgovoril Godunov, ki ni hotel nagloma izreči misli, s katero je hotel navdati Serebrjanega, "do takrat greš zopet lahko na Tatarje, ako te car pomilosti; to ni tako važno."

V mislih Serebrjanega sta lahko dobila prostora dva vtisa naenkrat, in upanje, da pojde na Tatarje, je za nekaj časa izpodrinila malodušnost, ki se ga je bila lotila.

"Da," je rekel, "drugega nam res ni ostalo ko Tatarje pobijati! Če bi jih ne čakali, da nas obiščejo, temveč, če bi udarili obenem s Kozaki z vsemi polki naenkrat na Krim, bi ga morda celo osvojili."

Serebrjani se je celo zadovoljno nasmehnil ob tej misli.

Godunov se je potem razgovarjal z njim o njegovem nasilnem osvobojenju in o rjazanski bitki. Pričelo se je že mračiti, ko sta še vedno sedela pri vrčih in se pogovarjala.

Nazadnje je Serebrjani vstal in rekel:

"Z Bogom, bojar, zunaj je že skoro noč."

"Kam pa greš, Nikita Romanič? Ostani pri meni čez noč; jutri pride car, poročal mu bom o tebi."

"Ne morem, Boris Fedorič, čas je, da grem k svojim ljudem. Bojim se, da bi jim ne prišlo kaj napačnega na um. Ko bi bil car v Slobodi, bi šli naravnost k njemu in bi mu izpovedali svojo krivdo, naj bi se potem zgodilo, kakor je božja volja; a pred tukajšnjimi morilci nisi varen. Če prav smo se ustavili stran od ceste ob gozdu, vendar lahko zaide tja kaka straža."

"Pa z Bogom, Nikita Romanič! Pazi in ne hodi carju pred oči; počakaj, da pošljem pote... Čakaj, rajši pojdi tod, knez," je pristavil Godunov, videč, da gre Serebrjani proti glavnim vratom. Prijel ga je za roko in ga peljal na zadnje krilce.

"Z Bogom, Nikita Romanič!" je ponovil in objel Serebrjanega. "Bog je milostljiv; morda pojde vse po sreči."

Godunov je počakal, da je knez sedel na konja in odjezdil skozi zadnjo pregrajo, potem pa se je vrnil v izbo. Bil je prav zadovoljen, da Serebrjani ni sprejel ponudbe, naj bi prenočil v njegovi hiši.

Drugi dan je car zmagoslavno prijahal v Slobodo, kakor po dobljeni zmagi. Opričniki so ga spremljali s kriki: "Hojda! Hojda!" od glavnih vrat pa prav do dvorca.

Samo stara dovilja ga je sprejela s psovanjem.

"Ti zver ti taka!" je rekla, ko ga je sprejela na krilcu. "Da te le še zemlja nosi, ti zver, ti ljudožrska! Po krvi dišiš, morilec! Kako si se smel prikazati pred božjim svetnikom Sergejem po svojih moskovskih zločinih? Strela Gospodova te ubije, prekletca, s tvojim satanskim polkom vred!"

A to pot opomini dovilje niso imeli nobenega uspeha. Zunaj ni bilo ne groma ne viharja. Krasno je sijalo sonce na brezoblačnem nebu in bleščeče so igrale barve in pozlate na pisanih zgornjicah in umetnih vevovih dvorca. Ivan ni odgovoril niti besede in je odšel mimo starke v svoje notranje sobe.

"Počakaj, počakaj!" je nadaljevala, gledaje za njim in tolkla s kluko ob tla. "Božja strela se bo vnela nad tvojo gornjico in bo požgala vso tvojo brezbožno Slobodo!"

In starka je odšla s počasnimi koraki v svojo stanico in metala srdite poglede na dvornike, ki so se ji izogibali v praznovornem strahu.

Ko je ta dan po obedu Godunov videl, da je car vesel in miren ter da se proti svoji navadi pripravlja k počitku, je šel z njim v spalnico. Naklonjenost Ivana Vasiljeviča je dajala Godunovu to pravico; posebno, kadar mu je imel kaj poročati, česar ni smel vsakdo slišati.

V carjevi spalnici sta stali dve postelji; ena iz golih desak, na katero je legal Ivan Vasiljevič, da je pokoril svoje meso v časih duševnega nemira in srčnega kesanja; druga, bolj široka je bila pokrita z mehкими ovčjimi kožami, pernicami in svilenimi blazinami. Na tej je car počival, kadar ni nič vznemirjalo njegovih misli. Sicer pa se je zgodilo to redkokrat, in druga postelja je ostala večinoma nedotaknjena.

Treba je bilo dobro poznati Ivana Vasiljeviča, da se človek ni zmotil o pravem razpoloženju njegovega duha. Kadar ga je pekla vest, ni bil vedno nagnjen k usmiljenju. Večkrat je smatral pekočo vest za satanovo izkušnjo, ki ga je hotela odvrniti od zasledovanja izdaje. Namesto da bi omečil svoje srce, je takrat satanu na kljub opravljal molitve, se križal in se vdajal še hujši krutosti. Tudi ni bilo mogoče miru, ki ga je izražal njegov obraz, vselej za trdno smatrati za notranjo pokojnost. Večkrat je bil samo krinka in car, ki je bil nadarjen z redkim bistroumjem in sposobnostjo, uganiti tuje misli, je včasih rad prekrižal račune človeku, s katerim je govoril, in ga presenetil z nepričakovano nastopajočim srdom prav takrat, ko se je ta nadejal milosti.

A Godunov se je naučil razpoznati najmanjše odseve carjeve narave in je z nenavadnim čutjem ugibal in razlagal za druge ljudi nedoumne izpremembe njegovega obraza.

Boris Fedorovič je počakal, da je Ivan legel na posteljo s pernicami in ker v črtah njegovega obraza ni videl ničesar drugega razen utrujenosti, je rekel brez vsakega uvoda:

"Ali ti je znano, gosudar, da se je tvoj izobčenec našel?"

"Kateri?" je vprašal Ivan zevaje.

"Nikita Serebrjani, tisti, ki je posekal Vjazemskega, tvojega izdajalca, in ki je bil vržen v ječo."

"A!" je rekel Ivan; "ali so ga ujeli vrabca? Kdo pa ga je prijel?"

"Nihče, gosudar. Sam je prišel in pripeljal vse razbojnike, ki so z njim pobili vse Tatarje pod Rjazanjo. S Serebrjanim vred so prinesli tvoji carski milosti svoje grešne glave."

"Torej so se spametovali!" je dejal Ivan. "Ali si ga videl?"

"Videl, gosudar, prišel je naravnost k meni. Mislil je, da je tvoja milost v Slobodi, in me je prosil, naj ti sporočim o njem. Hotel sem ga prijeto, pa sem si mislil: Grigorij Lukjanovič bi utegnil reči, da ga izpodrivam, Serebrjani pa tako ne uide, če ti je sam prinesel svojo glavo."

Godunov je govoril naravnost, z odkritim obrazom, brez sleherne zadrege, kakor da bi ne bilo v njem niti sence zvičajnosti in nobene skrbi za Serebrjanega. Ko je prejšnji večer spremil Serebrjanega čez zadnje krilce, ni storil tega zato, da bi skrnil pred carjem njegov obisk (to bi bilo prenevarno), marveč zato, da bi kdo izmed slobodskih ljudi ne opozoril Ivana pred njim in ga kot prvi poročevalec ne naščuval proti Godunovu

samemu. Namigavanje o Vjazemskem, ki je delalo iz Serebrjanega sovražnika umorjenega kneza, si je Boris Fedorič Godunov izmislil in pripravil že poprej.

Car je zazeval še enkrat, a ni odgovoril ničesar in Godunov, ki je pazil na vsako potezo njegovega obraza, ni našel na njem nikakega znamenja ne vidnega ne skritega srda. Nasprotno, opazil je, da je carju všeč, da se mu namerava Serebrjani sam izročiti.

Kljub temu, da je prelival kri in da je radi tega vse trepetalo pred njim, je vendar hotel Ivan doseči, da bi ga imeli za pravičnega in celo milosrčnega; njegove moritve so imele vedno videz stroge pravičnosti in zaupanje v njegovo velikodušnost mu je prijalo tembolj, ker se je le redko pokazalo.

Godunov je nekoliko počakal, potem pa je sklenil vprašati Ivana Vasiljeviča naravnost.

"Ali ukažeš, gosudar," je vprašal, "poklicati k sebi Grigorija Lukaniča?"

A zadnje usmrtitve so že dovolj nasitile Ivana; nekaj nepotrebnih glav ni moglo ničesar pridati njegovemu zadovoljstvu in ni moglo vzbuditi v njem za nekaj časa speče krvoločnosti.

Pozorno je pogledal Godunova.

"Ali misliš," je vprašal strogo, "da ne morem živeti brez morjenja? Med zločinci, ki izpodkopavajo gosudarstvo, in Nikito, ki je posekal Afonko, je razlika. Kar pa se razbojnikov tiče, bom še premislil, katere dam umoriti in katere pomilostim. Naj se zbero vsi z Nikito vred pred Velikimi vrati na dvorišču. Ko pridem iz spalnice, bom videl, kaj storim z njimi."

Godunov je želel carju dober počitek in odšel z globokim poklonom.

Vse je bilo sedaj odvisno od tega, kakšne volje se Ivan prebudi.

37. ODPUŠČENJE

Ko je dobil Nikita Romanič od Godunova poročilo, je prišel s svojimi razbojniki na carski dvor.

Ranjeni, raztrgani, v raznovrstnih capah, nekateri v kmetiških jopah, drugi v ovčjih kožah, eni v opankah iz ličja, drugi bos, mnogi z obvezanimi glavami, vsi pa brez čapk in orožja so stali tu molče drug poleg drugega in čakali, da se car zbudi.

Slobode niso videli prvokrat ti korenjaki; prihajali so sem kot goslarji, berači in gonilci medvedov. Nekateri so se udeležili tudi zadnjega požiga, ko sta prišla Prsten in Koršun osvoboditi Serebrjanega. Med njimi je bilo mnogo že znanih nam obrazov, mnogih pa je tudi manjkalo. Manjkalo je tistih, ki so, branč rusko zemljo, pred kratkim padli na rjazanskih poljih, in onih, ki iz ljubezni do svobodnega življenja po kočah niso hoteli izročiti carju svojih glav. Med njimi ni bilo ne Prstena ne Mitke ne rdečelasega pevca ne deda Koršuna. Prsten, ki se je zadnjič prikazal v Slobodi v dan sodnega dvoboja, je zginil Bog ve kam; Mitka je šel za njim; pevca je že prej ubil Serebrjani, Koršuna pa so trgali sedaj pod kremljskim zidovjem psi in kluvali vrani...

Že dve uri so čakali junaki s povešenimi očmi, ne da bi slutili, da jih car opazuje skoz majhno okence, ki je bilo napravljeno nad krilcem in skrito za vzorkovano lino. Nihče izmed njih ni spregovoril nê s tovariši ne s Serebrjanim ki je stal zamišljen ob strani in se ni zmenil za množico ljudi, ki so se gnetili pri vratih in lesah. Med radovednezi je bila tudi gosudarjeva doji-lja. Stala je na krilcu podprta s kljukasto palico in gledala na vse to z u-gaslimi očmi in čakala da se prikaže Ivan, morda, zato, da bi ga s svojo prisotnostjo zadržala okrutnosti.

Ko se je Ivan Vasiljevič iz skritega okna do sitega nagledal izob-čencev in se nasladil z mislijo, da stoje sedaj med življenjem in smrtjo ter da jim ne more biti dobro pri srcu, se je nagloma pokazal na krilcu. Spreml-jalo ga je več stolnikov.

Ko so razbojniki ugledali carja, oblečenga v zlat brokat in opirajo-čega se ob vzorkovano palico, so popadali na kolena in sklonili glave.

Ivan je molčal nekaj časa.

"Pozdravljeni raztrganci!" je rekel nazadnje; nato je pogledal Se-rebrjanega in pristavil: "Zakaj si prišel v Slobodo? Ali se ti toži po ječi?"

"Gosudar," je odgovoril Serebrjani skromno, "iz ječe nisem ušel sam, razbojniki so me odpeljali s silo. Potem so pobili širinskega murzo Ših-mata, kar je tvoji milosti menda že znano. Skupaj smo pobili Tatarje, skupaj se izročamo tvoji volji; daj nas usmrtiti ali pa nas pomilosti, kakor se zdi tvoji carski milosti!"

"Torej ste takrat ponj prišli v Slobodo?" je vprašal Ivan razbojnike. "Odkod ga poznate?"

"Batjuška car" so polglasno odgovorili razbojniki, "rešil je našega atamana, ko so ga hoteli v Medvedevki obesiti. Ataman ga je zato od-peljal iz ječe."

"V Medvedevki?" je rekel Ivan in se nasmehnil.

"To je bilo menda takrat, ko si Homjaka in njegovo spremstvo našeskal z bičem? Spominjam se tega. Odpustil sem ti to prvo krivdo, potem pa si bil po najinem dogovoru vržen v ječo za novo krivdo, ko si drugič napadel moje ljudi pri Morozovu. Kaj praviš na to?"

Serebrjani je hotel odgovoriti, a doji-lja ga je prehitela.

"Dosti krivd si mu že naštel!" je srdito rekla Ivanu. "Namesto da bi ga pohvalil, ker je pobil Basurmane in branil cerkev Kristovo, iščeš se-daj, kakšno novo krivdo bi našel na njem. Ali nimaš še zadosti mučenja v Moskvi, ti volk?"

"Molči starka!" je rekel Ivan strogo. "Ne potrebujem tvojih babjih naukov!"

Vendar se kljub svoji nejevolji nanjo ni hotel razdražiti; zato se je obrnil od Serebrjanega in rekel klečečim razbojnikom:

"Kje je vaš ataman, obešenjaki? Naj stopi naprej!"

Serebrjani je povzel besedo za razbojnike.

"Njih ataman ni tu, gosudar. Odšel je takoj po rjazanski bitki. Pozval sem ga, pa ni hotel z nami."

"Ni hotel!" je ponovil Ivan. "Zdi se mi, da je ta ataman tisti slepec, ki je prišel s starcem v mojo spalnico. Poslušajte capini! Ukazal bom poiskati vašega atamana in ga nataktni na kol!"

"Tebe samega," je zagodrnjala pestunja, "bodo hudiči na onem svetu nataktni na kol!"

A car se je delal, kakor da je ne sliši, in je nadaljeval, gledajoč po razbojnikih:

"Vas pa, ker ste se mi sami izročili, pomiloščam. Zavalite jim pet sodov medicine na dvorišče! . . . No? Ali si zadovoljna z mano, norica stara?"

Dojilja je požvečila z ustnicami.

"Bog živi carja!" so zakričali razbojniki. "Služili ti bomo, batjuška gosudar! Zaslužimo si tvoje pomiloščenje s svojimi glavami!"

"Dajte jim," je nadaljeval Ivan, "vsakemu po en dober kaftan in po eno grivno! (deset kopejk)" Vpišem jih v opričnino! Ali mi hočete služiti med opričniki, obešenjaki?"

Nekateri izmed razbojnikov so se obotavljali, večina pa jih je zakričalo:

"Radi ti služimo, batjuška, kjer ukaže tvoja carska milost!"

"Kaj misliš," je rekel car Serebrjanemu z zadovoljnim obrazom, "ali so sposobni za vojščake?"

"Za vojščake so sposobni," je odgovoril Nikita Romanovič, "v opričnino, gosudar, pa jih ne ukaži zapisati!"

Car je pomislil, da Serebrjani razbojnike ne smatra vredne take časti.

"Ako komu odpustim," je dejal slovesno, "mu ne odpustim na pol!"

"Kakšna milost pa je to, gosudar?" se je izmuznilo Serebrjanemu.

Ivan ga je začudeno pogledal.

"Gosudar," je nadaljeval Nikita Romanovič, obotavlja se, "dobro delo so storili, brez njih bi bili Tatarji gotovo šli do Rjazani."

"Zakaj najbitorej ne mogli biti vo opričnini?" je vprašal Ivan prediraje Serebrjanega z očmi.

"Zato, gosudar," je rekel Serebrjani, ki se je zaman trudil, da bi našel kolikor mogoče sposobne besede, "zato, gosudar, ker so res da slabi ljudje, a vendar boljši od tvojih peklenščkov!"

Ta nepričakovana in nehotena predrznost Serebrjanega je dala Ivanu misliti. Spomnil se je, da Nikita Romanovič ne govori prvič z njim tako odkrito in naravnost. Razen tega se je, na smrt obsojen, sam prostovoljno vrnil v Slobodo in se izročil carjevi volji. Upornosti ga ni mogel obdolžiti in car je ugibal, kaj naj stori na te drzne besede, ko je neka nova oseba obrnila njegovo pozornost nase.

V tolpo razbojnikov se je neopažen vrnil tuj, kakih šestdeset let star, čedno oblečen človek, in hotel vzbuditi pozornost Serebrjanega, toda tako, da bi car tega ne opazil. Nekolikokrat je že na skrivaj iztegnil roko iz za prve vrste in skušal prijeti kneza za suknjo; ker pa ga ni dosegel, se je zopet skril za razbojnike.

"Kdo je ta podgana? je vprašal car in pokazal neznanca.

A ta se je že spet skrila v tolpi.

"Razmaknite se, ljudje!" je velel Ivan. "Pripeljite mi tistega junaka, ki se skriva tam zadaj!"

Nekoliko opričnikov je skočilo v tolpo in privleklo krivca.

"Kdo si, človek?" je vprašal Ivan in ga s sumom ogledoval.

"To je moj konjar, gosudar!" je naglo rekel Serebrjani, ki je spoznal svojega starega Mihejiča. "Ni me videl od takrat. . ."

"Tako je, batjuška gosudar! Tako je!" je potrdil Mihejič, jecljaje od straha in veselja. "Njegova knežja milost govori resnico! . . . Nisva se videla od tistega dne, ko so prijeli njegovo milost! Dovoli, batjuška car, da si ogledam svojega bojarja! Bog in vsi svetniki božji, Nikita Romanič! Že sem mislil, da te ne bom več videl!"

"Kaj pa si mu hotel povedati?" je vprašal car in še vedno nezaupno gledal Mihejiča. "Zakaj si se skrival za razbojniki?"

"Bal sem se, batjuška gosudar, Ivan Vasiljevič tvojih opričnikov sem se bal. To so ti, saj sam veš, to so ti, gosudar, taki ljudje. . ."

Mihejič se je ugriznil v jezik.

"Kakšni?" - je vprašal car prizadevaje si dati svojemu obrazu milostljiv izraz; - "kar brez skrbi povej, kakšni so moji opričniki."

Mihejič je pogledal carju v obraz in se pomiril.

"Do litvanske vojne jih svoj živ dan nismo videli takih, batjuška!" je rekel naenkrat, ojunačen od prijaznega carjevega obraza. "Nič jim ne očitam, a ničvredni ljudje so, naj jih vzame vragova babica!"

Car je pozorno pogledal Mihejiča in se čudil, da je sluga v odkritosrčnosti enak svojemu gospodu.

"No, kaj zijaš vanj?" je rekla dojilja. "Ali bi ga rad požrl, ka-li? Ali ne govori resnice? Ali je bilo prej v Rusiji videti kdaj takih peklenščkov?"

Mihejič se je razveselil, ko je našel pomoč.

"Tako je, babica, tako je!" je rekel. "Od njih je prišlo vse zlo nad Rusijo! Tudi mojega bojarja so ti oni črnili! Ne verjemi jim, gosudar, ne verjemi jim! Pasje gobce imajo na opravi in pasje lajanje na jeziku! Moj gospod ti je zvesto služil, a Vjazemski s Homjakom sta ga opravljala. Babica je prav povedala, da takih zverin še ni bilo v Rusiji!"

Mihejič se je oziral po opričnikih, ki so ga obkoljevali, ter se stisnil bliže k Serebrjanemu, češ, če ste tudi volkovi, ampak sedaj me le ne sneste!"

Že ko je stopil na krilce, je car sklenil oprostiti razbojnike. Hotel jih je samo nekaj časa držati v negotovosti. Opazke dojilje so bile neumestne in toliko da niso razdražile Ivana; na srečo pa je bil danes milostljive volje in namesto da bi se razsrdil, je hotel osmešiti Onufrevno in zmanjšati njeno veljavo v očeh dvornikov, obenem pa se pošaliti s konjarjem Serebrjanega.

"Torej ne maraš opričnine?" je vprašal Mihejiča dobrodušno.

"Kdo pa bi jo maral, batjuška gosudar? Odkar smo se vrnili z Litve, ima moj bojar samo nesrečo od njih. Ko bi ne bilo teh konjedercev. Bog mi odpusti, bi bil moj gospod kakor poprej v časti pri tvoji carski milosti."

In Mihejič je zopet boječe pogledal na carske telesne stražnike, obenem pa je pomislil: "Ej, naj jih vzame vragova babica! Čeprav izgubim glavo, a svojega gospoda očistim pred carjem!"

"Dobrega konjarja imaš!" je rekel car Serebrjanemu. "Ko bi bili le tudi moji sluge tako vdani! Ali je že dolgo pri tebi?"

"Da, batjuška Ivan Vasiljevič!" je segel vmes Mihejič, radi carjeve pohvale že ves pogumen. "Knezu služim že od njegovih mladih nog. Služil sem že njegovemu rajnemu batjuški, moj oče pa je služil njegovemu dedu in moji otroci, ako bi jih kaj imel, bi služili njegovim otrokom!"

"Kaj nimaš nič otrok, starec?" je vprašal Ivan še bolj milostljivo.

"Imel sem dva sina, batjuška, a oba je Gospod vzel k sebi. Oba sta v tvoji gosudarski službi padla pod Polockom, ko smo z Nikito Romaničem in s knezom Pronskega osvobodili Polock. Starejšemu sinu Vasiliju je vražji Leh s sabljo razklal glavo, manjšemu, Stepanu, pa so s puško prestrelili prsi, prav skozi oplečje, toliko više od levega seska!"

In Mihejič je s prstom pokazal na svojih prsih, kje je Stepana zadela krogla.

"Je že tako!" je rekel Ivan in zmajal z glavo, kakor da bi mu bila usoda Mihejičevih sinov zelo pri srcu. "No, kaj se hoče, starec: ta dva je Bog vzel, pa saj lahko dobiš druge!"

"Kje neki, batjuška? Moja žena je umrla, iz rokava pa ne streseš novih otrok!"

"Kaj bi tisto," je rekel car, kakor da bi hotel konjarja potolažiti. "Če Bog da, najdeš drugo ženo!"

Mihejiča je silno veselil razgovor s carjem.

"Res, da se tega blaga ne manjka," je rekel in se nasmehnil. "Samo da mi ni Bogve kaj do bab, batjuška gosudar, sicer sem pa tudi že prestar, da bi mislil na take stvari!"

"Baba in baba, to je velika razlika!" je pristavil Ivan in prijel Onufrevno za dušegrejko. "Tu imaš gospodinjo!" je rekel in porinil dojiljo naprej. "Vzemi jo, starec, živi z njo v ljubezni in slogi, pa otroke imej z njo!"

Opričniki so razumeli carjevo šalo in so se glasno zakrohotali, Mihejič pa je strme gledal carja, ali se morda ne smeje tudi on, a na Ivanovem obrazu ni bilo smehljaja.

Dojilji so vzplamtele zamrle oči.

"Nesramnež!" je zakričala nad Ivanom. "Brezbožnež! Jaz ti že pokažem norčevati se iz mene! Nesramnež, fej! Krivoverec ti brezvestni!"

Starka je udarila s kljuko ob krilce, ustnice so ji zamomljale še bolj srdito, nos ji je posinel.

"Kaj se boš branila, babica!" je rekel car. Dobrega moža ti snubim; ljubil te bo, ti dajal darila in te učil prave pameti! Svatbo pa bomo imeli že noč po večernicah! No, kako ti je všeč žena, starina?"

"Usmili se me, batjuška gosudar!" je rekel Mihejič ves prestrašen.

"Kaj, ali ti ni všeč?"

"Kako neki, batjuška?" je stokal Mihejič in se umikal nazaj.

"Se je boš že navadil!" je rekel Ivan. "Dal ji bom lepo doto!"

Mihejič je z grozo gledal Onufrevno, ki jo je car še vedno držal za dušegrejko.

"Batjuška Ivan Vasiljevič!" je naenkrat vzkliknil in padel na kolena. "Ukaži me umoriti, samo take sramote mi ne nakladaj! Rajši grem na morišče, kakor da bi vzel njeno milost, naj jo vzame vragova babica!"

Ivan Vasiljevič je malo pomolčal, potem pa se je spustil v glasen, dolgotrajen smeh.

"No", je rekel in slednjič izpustil Onufrevno, ki je bežala proč, psujoč in pljujoč. "Čast je rešena, škodo je Bog odvrnil! Hotel sem vajine sreče, a po sili vaju ne bom poročal! Služi svojemu prejšnjemu bojarju starina, a ti, Nikita, stopi sem. Odpuščam ti tudi drugo krivdo. A teh capinov ne vpišem v opričnino; moji mladci bi bili še razžaljeni. Naj gredo k Žizdri k stražnemu polku. Če imajo radi Tatarje, jih bodo lahko srečali. Ti pa," je nadaljeval s posebno prijaznim glasom, brez svoje navadne porogljivosti, in položil roko Serebrjanemu na ramo, "ti ostani pri meni. Spravim te z opričnino. Kadar nas bolje spoznaš, se nas ne boš več ogibal. Lepo je biti Tatarje, a moji sovražniki niso samo Tatarji; so, ki so hujši od Tatarjev. Te se nauči popadati z zobmi in pometati z metlo."

In je potrkal Serebrjanega po rami.

"Nikita," je pristavil dobrohotno in pustil roko knezu na rami, "tvoje srce je pravično in tvoj jezik ne pozna zvijače. Takih služabnikov potrebujem. Vpiši se v opričnino; dam ti mesto ubitega Vjazemskega. Tebi verjamem: ne boš me izdal."

Vsi opričniki so nevoščljivo gledali Serebrjanega, že so videli v njem nanovo vzhajajočo luč in tisti, ki so stali nekaj dlje od Ivana, so že pričeli šepetati med sabo in kazati svojo nezadovoljnost, češ, da jim car ne glede na njih zasluge stavi na čelo izobčenega prišleca, bojarja starega plemstva iz starega knežjega rodu.

A Serebrjanemu se je ob Ivanovih besedah stiskalo srce.

"Gosudar," je rekel s premagovanjem, "zahvaljujem se ti za tvojo milost; a dovoli mi, da se rajši še jaz pridružim stražnemu polku. Tu nimam kaj delati, nisem navajen slobodskih običajev, tam pa bom služil tvoji milosti, dokler mi bodo dale moči."

"Dobro!" je rekel Ivan in umaknil roko Serebrjanemu z rame. "To pomenja, da nismo vredni njegove knežje milosti. Menda se ti zdi bolj častno ostati z roparji, nego biti moj oproda! Pa naj bo," je nadaljeval porogljivo; "nikomur se ne silim v družbo in nikogar ne zadržujem s silo. Navajeni ste drug drugega, pa služite skupaj! Srečno pot, vojvoda razbojnikov!"

Car je prezirljivo pogledal Serebrjanega, mu obrnil hrbet in odšel v dvorec.

(Konec prihodnjic)

Razburljiv prizor

(Jaroslav Š.)

"Kajpada!" se je razvnel prijatelj - nekak raztresen in nervozen sedmošolec. Spopadli so se. Drug v drugega so se zakadili - sosedje - in se neusmiljeno pretepli. Poleg tega pa so še kričali in vpili. Čustva so jim prekipevala. Strašno - z eno besedo. Ali, najhujše je to, vse se sliši k nam! Vsaka malenkost. Stene so namreč tako tenke.

No, in zadnjič - veš? - so velecenjeni sosedje ravno poobedovali. Žvenket z vilicami in krožniki je prenehal. Ženske so odšle v kuhinjo in začele pomivati posodo. Družinski poglavar je legel na divan. Sinko pa je obsedel za mizo. Kavó je še moral polokati.

Vse je bilo tiho in opoldanski mir je kraljeval povsod.

Izenada pa sta postala moja soseda nemirna! Najprej - veš? - je očetov bas prodril skozi steno. Nato je jel sin zadirčno odgovarjati in škripati s stolom; in slednjič sta se prepirljivca - znašla sredi debate. Duhovi so - kajpada - prekipeli. Ni čudež! Zadeva, ki sta jo obravnavala, je zelo kočljiva. Denar - razumeš? Denar!! In - pazi! - Še enkrat denar.

Sinko je - če se prav spominjam - zahteval nekaj drobiža. Češ - je zamolčal - zapravljaj bi rad. Oče pa - star modrijan - je špekulacijo takoj zasledil. Začel se je namreč razvnelati.

"Kaj misliš, da kradem denar?" je kričal. In podobno.

No, kar idilično je moralo biti! Videl nisem - razumljivo - ničesar. Skozi stene se ne da gledati. Vendar si ni težko vse živo predstaviti.

Oče sedi na divanu, divje gleda in maha s časopisom po zraku. Različna čustva mu valujejo v prsih. Pridiguje. In sinko tem žaljiveje in tem hladnokrvneje odgovarja. Čim bolj se rednik razvnela. - Kaj hočeš? Mladost pač. Bobna - mlečozob - s prsti po mizi in loka svojo kavó.

Izenada pa se je sin razburil! Nisem slišal zadnjih krilatic, ki sta si jih vrgla v obraz. Odsekano sta nekaj zamomljala - razumel nisem ničesar. Vsekakor so morale biti - mislim - jedrnate besedice! Sicer sina ne bi zalil val nerazsodnosti.

Dvignil je - nepridiprav - pest ter udaril z njo po mizi. Predrznost zavržena! - Sem pomislil. In takoj nato je strahovito zažvenketalo. Seveda! Nerodnež je sunil s komolcem v skodelico kave. Žlička je odletela pod omaro, skodela vroče kave pa se je zvrnila na njegov trebuh.

No, sedaj bi ga moral slišati! Vražje seme. Kakor blazen - veš - je planil s stola in vpil. Kaj vpil! Rjul! Naravno: kava je stekla za hlače in pod srajco. Do gole kože je prilezla in ga zapekla - vrela kavica! Krilil je z rokama - revež - in pihal in vpil:

"Au, auu! Peče. Au - hudir! Kako peče!"

Še jaz sem se vznemiril.

Pa tudi njegovega očeta - staro korenino - je nepričakovani dogodek zmedel. Z divana je padel. Na tla. Kajpada! Človek izgubi ravnotežje. Votlo je zadonelo. In ropot! - To si lahko misliš. In oče - kar vidim ga! - Sedi na tleh in se besno ozira. Ničesar ne razume. Vse mu je nejasno.

Sinko pa tuli in trepeče. Peče ga pač. Luža kave ob njegovih nogah se počasi veča. Naglo si začne odpenjati hlače in vleče mokro srajco preko glave.

Zdajci pa - divje treskanje z vrati in - bums! - že so v sobi nekakšne ženske. Furije. Najbrž sestre opečenega brata.

Sedaj šele se je pričel tam pravi pekel. Hu! Orkan blazne besnosti je prevzel neusmiljena sorodniška srca.

Premetavanje stolov, v razburjenju izrečeni stavki, krilatice - vse se je združilo v slap nepopisnega trušča, ki je padel na mladega sina.

"Kaj se to pravi? Saj nismo v Braziliji!" se je ogorčila neka dama.

"Le čakaj - če te dobim - ti vražji škodljivec!" je sopihala sestra in se spodtaknila ob podstavljeni stol.

"Oprosti," si je opomogel očka, "kakšni so to običaji? Jaz umiram od žeje, ti se pa s kavo zalivaš!"

"Oho! Pogledjte, tudi obleko si je uničil naš grof," je opazila mama.

"Se želiš utopiti v kavi?"

"Je ta cunjka mogoče srajca? - "

"Potrata!" so kričali razburljivi sorodniki.

"Prosim! Prosim!" je zastokal obupani sin. Mokro srajco in zgornje hlače je že odvrigel. V samih spodnjih hlačkah je bežal pred ostrimi sodniki. "Prosim pustite me! Pustite me, da govorim! Saj nisem kamen, da bi ga vsi brcali! Saj nisem storil nalašč! V ognju razgovora..."

Ne, to ni bil klic sosedovega sina - to je bil krik obsojenca na smrt!

"Glej ga, glej - vražjega sina! Zdaj bo pa še dokazal, da ni on prevrnil skodele. Filozof!" so se mu brez usmiljenja posmehovali.

"Tak je, kakor bi se okopal v kavi".

"Joj, in kakšne so hlače! In srajca! Moj Bog! Ves dan le delam, ti pa tako uničuješ svoje obleke!"

"Američan!" je siknil nekdo nanj ...

Malo časa še - pa se je bojevita družinica razšla; in zopet malo pa je bil stari mir v hiši.

"In to je le eden izmed sto in sto takih prizorov!" je končal prijatelj.

Slovenski možje

SIMON GREGORČIČ se je rodil 15.vinotoka (oktobra) 1844 na Vrsnem pod Krrrom, blizu Kobarida. Bil je drugi otrok srednjega posestnika Jerneja. Po domače so hiši pravili (Pri Pomolčku". Krasota soške doline

in obsoških planin se je vtisnila dovtznetnemu otroku tako globoko v srce, da mu je pozneje postala neizčrpen zaklad in mu je bila neusahljiv vir najlepših pesmi. "Planinski raj" ni bil Gregorčiču samo pesniška podoba, v mladosti, ko se tega še ni natanko zavedal, so mu bili domači kraji prava nebesa, pozneje v svetu pa dežela večnega hrepenenja, ki je ni mogel nikdar več pozabiti, kakor Prešernu "srečna, draga vas domača".

Na bližnjem Ljubušnjem je pastiroval kot vikar in učitelj Anton Gregorčič, Simonov daljni sorodnik, ki je brž spoznal nenavadno dečkovo nadarjenost in pregovoril očeta, da je dal sina v šole. Vpisali so ga v goriško normalko. S te je prestopil 1856 v gimnazijo in po končani maturi 1.1864, je šel v semenišče. Gregorčič bi se bil najrajše posvetil klasičnemu jezikoslovju na vseučilišču, da bi postal profesor teh jezikov. Tej srčni želji sta bili na poti dve oviri: želja domačih, da bi postal duhovnik in pomanjkanje gmotnih sredstev. Počitnice po maturi so bile za dvajsetletnega mladeniča polne duševnih bojov in so v njem še bolj utrdile morda že po naravi dano nagnjenje k žalosti, turobnosti, zagrenjenosti. Njegova mehka in občutljiva duša se ni kljubovalno uprla razmeram, sključila se je vase in iskala tolažbe v kraljestvu poezije, ki mu ga še tako neugodne razmere niso mogle zapreti. Eden osnovanih zvokov Gregorčičeve lire se je tedaj še silneje izoblikoval in je ostal temeljna prvina njegove duševnosti prav do pesnikove smrti: vtisnil je Gregorčičevim pesmim pečat tuge in otožnosti. - Novo mašo je imel Gregorčič 1.1867 in prvo službo je nastopil v Kobaridu, kjer je ostal pet let. Pozneje je bil premeščen v Rifenberg. Dasi se ni mogel nikdar sprijazniti z novim službenim krajem, se je vendar z leti toliko uravnovesil, da se je njegovo ustvarjanje prav tu poglobilo in je prav tu spesnil nekaj svojih najlepših pesmi. Njegovo šibko zdravje ga je oviralo pri delu, mu izpodjedalo odločnost in jemalo pogum. L. 1881, ko je spoznal, da svoji službi ne more biti kos, je stopil v začasni pokoj. L.1882, se je preselil na novo službeno mesto v Gradišče, kjer je ostal pet let. Medtem je bil večkrat hudo bolan. Zato je zaprosil za pokojnino, na katero je moral čakati celih dvanajst let. Radi pomanjkanja zdravniške pomoči in radi prevelike oddaljenosti od mesta, je 1.1903 sklenil, da se preseli v Gorico. Tu je tudi umrl 24.listopada (novembra) 1906. - Gregorčič je začel pesnikovati že kot gimnazijec. Pošiljal je svoje pesnitve "Slovenskemu Glasniku" in sodeloval je tudi pri Stritarjevemu "Zvonu". Stritar je edini smel dajati občutljivemu in samozavestnemu Gregorčiču nauke, katere je tudi upošteval. Gregorčič je imel že prirojeno tegobno struno v sebi. V dotiku s Stritarjevim svetožaljem se je ta struna še okrepila, tako v pesmih "Ne tožim", "V mraku" i.dr. - Gregorčič je vseskozi lirski pesnik, vendar so številne tudi njegove epske pesnitve, n.pr. "Jeftejeva prisega", "Romarica", "Tri lipe", "Biseri", "Nevesta", "Hajdukova oporoka" in še mnogo drugih. Štirje zvezki Gregorčičevih pesmi so kakor štirje pesniški dnevnik, polni najodkritejših izpovedi o pesnikovem notranjem življenju v nenavadno zvočnem, ubranem jeziku. Besedno bogastvo, je že kar razsipno. Jezik se ves iskri od draguljev, barv in odsevov, kakor bi človek zabredel v cvetoč planinski travnik. "Goriški slavček" je zajel narodovo dušo v čudovite, nesmrtnne posode in narod se je v njih spoznal. (Odlomki po dr. Andreju Budalu).

